

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 3 Özel Sayı Yıl/Year: 2020
(Aralık / December)

Reşid Rızâ'nın Tefsirinde Ayetlerin Noktalama İşaretleri ile Yazımı Üzerine
On Writing the Verses with Punctuation in Rashid Ridha's Tafsir

Hasan YÜCEL

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
PhD. Research Assistant, Ankara University, Faculty of Divinity, Department of Tafsir
Ankara, Turkey

yucelh@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1503-2799>.

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 14/09/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/11/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 20/12/2020

Atıf / Citation:

Yücel, Hasan. "Reşid Rızâ'nın Tefsirinde Ayetlerin Noktalama İşaretleri ile Yazımı Üzerine". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 Özel Sayı (Aralık / December 2020), 165-200.

<https://doi.org/10.31121/tader.797773>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Kur'ân metni ilk yazıya geçirilmesinden bu yana çeşitli evrelerden geçerek bugünkü halini almıştır. Metnin yazısı, özü/heykeli itibariyle değişmemiştir. Ancak âlimler metni kolay okunabilir ve anlaşılabilir kılmak adına yazıya nokta, hareke, sembol gibi bazı ilavelerde bulunmuşlardır. Reşid Rızâ ise ilk defa Kur'ân yazısını, Arap yazısındaki gelişmelere bağlı olarak noktalama işaretleri ile yazmayı gerçekleştiren kişi olmuştur. Elinizdeki araştırma, daha önceki çalışmalarda hiç değinilmemiş olan Reşid Rızâ'nın tefsirindeki bu özelliği detaylı bir şekilde incelemekte ve Reşid Rızâ'nın Kur'ân ayetlerini noktalama işaretleri ile yazma keyfiyetini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Reşid Rızâ'nın *el-Menâr* adlı eserinde tefsir edeceği ayetleri bir grup halinde yazarken noktalama işaretlerini kullanım biçimi niteliksel ve niceliksel açıdan irdelenmiştir. Onun bu ameliyesi, secâvendlerle noktalama işaretleri arasında nasıl bir benzerlik ya da farklılık gördüğüne dair fikir sunması açısından önemlidir. Ayrıca bu araştırma ile Kur'ân tarihi alanında yeni bir başlık oluşturulmasına da zemin hazırlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Reşid Rızâ, el-Menâr, Kur'ân, Kur'ân Yazısı, Noktalama İşaretleri.

Abstract

The text of the Qur'ân has taken its present form by going through various phases since it was first written. The writing of the text has not changed in essence. However, scholars made some additions to the text such as point, vowel, and symbol in order to make the text easy to read and understand. Rashid Ridha was the first person to write the Qur'ân with punctuation marks depending on the developments in Arabic script. This study examines this feature in the interpretation of Rashid Ridha, which has never been mentioned in previous studies, and tries to reveal the status of Rashid Ridha writing the Qur'anic verses with punctuation marks. In this context, the way Rashid Ridha uses punctuation marks while writing the verses to be interpreted in his work named *al-Manâr* is examined qualitatively and quantitatively. This practice of his is important in terms of providing an idea of what kind of similarity or difference he saw between Sajâwands and punctuation marks. In addition, this research will prepare the ground for the development of a new title in the field of the history of the Qur'ân.

Keywords: Tafsîr, Rashid Ridha, al-Manâr, Qur'ân, Qur'anic Inscription, Punctuation Marks.

Giriş

Tespit edebildiğimiz kadarıyla tarihte ilk defa Kur'ân ayetlerini noktalama işaretleri ile yazan Reşid Rızâ'dır (1865-1935). Dikkat edilmelidir ki o, mushafa noktalama işaretlerini işleyen kişi değil, tefsirinde ayetleri bu şekilde yazan kişidir. Zira içerisinde tefsir bulunmayan sade bir mushafı bu şekilde basmak ile diğeri farklı işlerdir.

Reşid Rızâ'nın ayetleri noktalama işaretleri ile yazma fikrine kaynaklık eden amiller neler olabilir? O, noktalama işaretlerinin hepsini ayetlere işlemiş midir? Bu uygulaması hakkında eserin mukaddimesinde yahut başka yazılarında herhangi bir açıklama yapmış mıdır? Bugünün noktalama işaretleri ve metindeki işlevleri dikkate alındığında Reşid Rızâ'nın pratiğe döktüğü uygulaması nasıl değerlendirilebilir? Elinizdeki makale ile bu sorular üzerinde düşünölmeye, cevaplar bulunmaya çalışılacaktır.

Reşid Rızâ'nın *Tefsîru'l-Menâr* adlı eseri ile ilgili yapılan çalışmalara¹ göz atıldığında, tefsirinde ayetlerin noktalama işaretleri kullanılarak yazıldığı hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Çalışmalar genel olarak müellifin hayatı, eserleri, tefsirindeki yöntemi, Muhammed Abduh'un (1849-

¹ Muhammed Ali ez-Zağlûl, *el-İtticâbü'l-akdî fî Tefsîri'l-Menâr* (Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi,

1905) bu tefsirdeki yeri ve önemi gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak aslında çok dikkat çekici ve yeni bir girişim olan ayetleri noktalama işaretlerini kullanarak yazması görmezden gelinmiş gibi durmaktadır. Bu durum *Tefsîru'l-Menâr*'ın bu açıdan analiz edilmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Buna dair değerlendirmelerimize geçmeden evvel, fikrî ve ilmî tetkik zeminini oluşturabilmek adına kısaca *Tefsîru'l-Menâr* ve Reşîd Rızâ hakkında bilgilere yer vermek gerektiğini düşünmekteyiz.

Tefsîru'l-Menâr 35 yıllık bir süreçte (1318/1900-1354/1935) kaleme alınmış ve *el-Menâr* dergisinde peyderpey neşr edilmiştir. Ayrıca 12 cilt halinde 1934'te ayrı basımı da yapılmıştır.² Bu eser, 'Menâr ekolü' denilen Cemâleddin Afgânî (1838-1897), Abduh ve Reşîd Rızâ'nın temsilciliğini yaptıkları düşünce hareketinin tefsire yansımış hali kabul edilir. Diğer adı *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm* olan eserin Nisâ' Sûresi'nin 125. âyetine kadar olan kısmı, Reşîd Rızâ'nın hocası Muhammed Abduh'un Câmiu'l-Ezher'de 1899-1905 yılları arasında verdiği tefsir dersi notları olup Reşîd Rızâ'nın kaleminde çıkararak dergide yayımlanmıştır. Yûsuf Sûresi'nin 52. ayetine kadar olan tefsirin geri kalanı ise hocasının vefatının ardından bizzat Reşîd Rızâ'nın telifi ile yayımlanmıştır. Reşîd Rızâ'nın 1935'te vefatıyla tefsir nihayete ermiş ve 1366/1947'de toplu bir şekilde ikinci basıncısı³ yapılmıştır.⁴

Tefsirin müellifi Reşîd Rızâ, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve İslâmî düşüncede yenilikçi bakış açısını şiar edinen kimselerdendi. Yaşadığı dönemdeki müslümanları içinde buldukları olumsuz hallerden kurtarmanın çaresi olarak İslâmî değerlere ve İslâm inancına hâlel getirmeden modernleşbilmenin yolunu arayanlardandı. Afgânî ve Abduh'un görüşlerinden oldukça etkilenen Reşîd Rızâ, Abduh'un rahle-i tadrîsinde bulunabilmek için 1898'de Mısır'a yerleşmiştir. Hocasını ikna ederek *Mecelletü'l-Menâr*'ı ve aynı adı taşıyan bir yayınevini kurmuş ve ıslahatçı tavır ve düşüncelerini, bunlara

1986); Hıdır İsmâil Dâliye, *el-İslâbu'l-ictimâ'î fi Tefsîri'l-Menâr* (Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1988); Muhammed Ali ez-Zağlûl, *el-İtticâbü'l-fikihî fi Tefsîri'l-Menâr* (Ümmüdüman: Câmiatü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1996); Abdalbaki Güneş, *Kur'an'da Akıl ve Akli Tefsir Hareketi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996); Mâcid Subhî er-Rantûsî, *Eserü'l-itticâbi'l-aklî es-selbî fi Tefsîri'l-Menâr* (Gazze: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Fevziye Cemîl Abdülkerîm Dâvûd, *el-Babsü'd-delâli'inde Muhammed Reşîd Rızâ fi Tefsîri'l-Menâr li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mefrak: Câmiatü Âli'l-Beyt, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Emel Yavuzoğlu, *Tefsîrü'l-Menâr I. ve II. Ciltlerin Fibrîstî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Niyazi Arıcı, *Menâr Tefsîri'nde Mûcizelerle İlgili Farklı Yorumlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Melek Altıntaş Yılmaz, *Menâr Tefsîri'nde Fert-Devlet İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Ahmet Bayer, *Reşîd Rızâ'nın el-Menâr Adli Tefsîrinde Haristîyanlığa Yaklaşımı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Abdullah Agerzâm, *el-Fikerü'l-makâsîdî fi Tefsîri'l-Menâr* (Miknâs: Câmiatü Mulây İsmâil, Doktora Tezi, 2009).

² Bu baskıya ulaşılammıştır.

³ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1366/1947).

⁴ Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsîrü'l-Menâr (Reşîd Rızâ'nın (ö. 1935) Kur'an Tefsiri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/297.

ilaveten hocası Abduh'un pek çok yazısını vefatına kadar bu dergi ve yayınevi aracılığıyla insanlara ulaştırmaya çalışmıştır.

Reşîd Rızâ'nın, üzerinde düşünen, görüşlerini değerlendirenlerin gözden kaçırmaması gereken bir özelliği vardır. O, ıslahatçı müslüman kimliğinin sınırlarını 'geleneğe körü körüne bağlanmama, Batı hayranlığına kapılmama' prensibiyle belirlemiştir.⁵ Bu yönüyle o, kendi geleneğinden de Batı'dan da alması gerektiği şeyleri araştırma ve değerlendirme süreçlerinin akabinde almaya özen gösteren bir kişi olarak tasvir edilebilir. Onun bu tavrı, Doğu ile Batı arasında ilim, teknoloji, kültür, ahlak gibi çeşitli alanlarda sürekli karşılaştırmalar yapmasına, her iki tarafa da çeşitli seyahatler yaparak gözlemde bulunmasına vesile olmuştur.

1. Reşîd Rızâ'nın Fikrinin Kaynakları Üzerine

Ayetleri noktalama işaretleri ile yazma fikri Reşîd Rızâ'nın aklına birdendire gelmiş olamaz. Onu bu düşünceye sevk edecek birtakım sebepler olmalıdır. Bunu görebilmek için onun yaşadığı dönemde Arap yazısının durumuna göz atmak gerekir. Keza içinde bulunduğu tarihsel ve kişisel şartlar da analiz edilmelidir.

Zikri geçtiği üzere süreli bir yayın⁶ yönetmeni olması hasebiyle Reşîd Rızâ, dönemin Arap yazısına hâkim biri olarak kabul edilebilir. Zira *el-Menâr* dergisinde yayımlanan yazılar, ulaşabildiğimiz 2. baskısına göre noktalama işaretleri ile yazılmaktaydı. İlk baskıya ulaşabilsek daha isabetli bir kanaat belirtilebilecektir. Ancak şu aşamada derginin ilk baskılarına ulaşamamaktadır. Öte yandan tefsirin de ilk baskısına ulaşamamaktadır. Şu halde dergide yayımlanan tefsir yazılarında ayetlerin noktalama işaretleri ile yazılmış olması, vefatından sonra tefsiri toplu halde basanların işi olabilir mi sorusunu düşündürmüştür. Ancak hem derginin ulaşabildiğimiz baskısında⁷ bu işaretlerin var olması -ki bu sırada Reşîd Rızâ hayattadır- hem de derginin fetâvâ bölümlerinden⁸ birinde bizzat Reşîd Rızâ'nın ayetleri otuz küsur senedir noktalama işaretleri ile yazdığını çok net ifade etmesi, kanaatimizce bu soru ve şüpheleri yeteri ölçüde bertaraf etmektedir. Reşîd Rızâ'ya, mushafın örfi

⁵ Rıza, Muhammed Reşîd. Mecelletü'l-Menâr. 8/12 [1323], 784-789; 30/2 [1348], 119-121; 19/2 [1334], 128, 1315/1898-1354/1935. *Islampart* (Erişim 19 Mayıs 2020); M. Sait Özervarlı, "Reşîd Rızâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/14-18.

⁶ *el-Menâr* aylık çıkarılan bir dergidir. Bk: Rıza, Mecelletü'l-Menâr, 1-35, 1315/1898-1354/1935.

⁷ 2. baskı, 1927.

⁸ "Fetâvâ (Beirut 1390/1970). *el-Menâr*'ın her sayısında okuyucuların sorularına verilen cevapların Selâhaddin el-Müneccid ve Yûsuf K. Hûrî tarafından derlenmesiyle oluşmuştur. Altı cilt halinde yayımlanan eserde 1061 fetva bulunmakta, klasik konular yanında güncel meselelere getirilen yeni yorumlar da yer almaktadır." Bk: Özervarlı, "Reşîd Rızâ", 35/17.

resme göre ve modern noktalama işaretleri ile basımına dair Muhammed Afîfî'nin sorusu ve onun verdiği cevap şöyledir:

طبع مصحف شريف بالرسم العربي والترقيم الحديث

“Soru: Sayın *el-Menâr* dergisinin sahibi, sizden şu konudaki görüşünüzü belirtmenizi dilerim: Mushaf-ı şerîfin aşağıdaki durumlara göre basımında herhangi bir şer’î engel var mıdır?”

1. Ezher-i Şerîf’in, şubelerinin, Mısır’daki bütün ilim merkezlerinin, Arap olan ve olmayan ülkelerdeki ilim merkezlerinin takip ettiği modern imlâya göre yazılması.

2. Kelimelerin üzerine konulan ... bazı kelime ve harflerin yerine, kelimelerin arasına modern noktalama işaretlerinin koyulması.

3. Mushafın kenarlarına kısa, müfid bir modern tefsirin yazılması...

Cevap: Ulemanın ittifak ve icma ettiği konulardan birisi de mushaf-ı şerîfin yazısının yani resminin semâî, tevkîfî olduğudur. Bu noktada sahabenin üzerinde icma ettiği, orjinali imam mushafa göre resmî mushaflar ile yaydıkları kitbe-i ûlâya yani yazının şekline uymak vaciptir/gerekir. Bu uymada pek çok fayda ve basit deliller vardır.

...

Biliniz ki ben bunda herhangi bir şer’î engel görmemekteyim. Aksine bu iş vaciptir/gereklidir. Bundan dolayı otuz küsur senedir bu işi bilfiil yapmaktayım.

...”⁹

Reşîd Rızâ'nın bu ifadeleri, aslında hem tefsir yazarken hem de ayrı bir mushaf basarken çeşitli gerekçelerden ötürü ayetlerin noktalama işaretleri ile yazılması gerektiğini belirtmektedir. Buradan hareketle onun bu fikrini ‘Kur’ân’ın edâsını yani kıraatini ve tîlâvetini ilk şekliyle korumak’ gibi dînî bir gerekliliğe dayandırdığını söyleyebiliriz. Bu gerekçe ve amacın yanı sıra Reşîd Rızâ’ya bu fikri keşfinde, onun yayımcı kimliğinin de etkili olduğunu düşünmekteyiz. Zira süreli bir yayın çıkarıcı ve aktif bir yayınevi sahibi olan Reşîd Rızâ, bu sayede kendi döneminin Arap dilini ve o dildeki gelişmeleri bilmekte, yakından takip etmekte ve yayınlarını buna göre yapmaktaydı. Bu hususta bir başka sebep de kanaatimizce şu olabilir. Reşîd Rızâ, Batı ile Doğu’yu çeşitli vesilelerle kıyas

⁹ Mecelletü'l-Menâr, 34/114.

etmeyi adet edinen biri olarak, Batı dillerindeki okuma ve yazarın kastettiğini anlayabilmedeki kolaylığı fark etmiş ve bu kolaylığı da noktalama işaretlerine bağlamış olmalıdır. Dönemin bazı seyahatnamelerinde yazarların da bu konuya işaret ettiği bilinmektedir. Örneğin Ahmet Zeki Paşa (1867-1934) - ki Arap yazısına noktalama işaretlerini resmi olarak dâhil eden kişidir - Paris seyahati dönüşü izlenimlerini yazdığı *ed-Dunyâ fî Bâris* adlı kitabında bu hususa değinmiştir. Ayrıca diğer diller ile Arap yazısını kıyas edenler arasında başka kimselerin de var olması onda bu fikri uyandıran amiller arasında sayılabilir.

Reşîd Rızâ'ya bu fikri veren bizzat hocası Abduh da olabilir. Zira Arap yazısına noktalama işaretlerinin dâhil edilmesini ilk öneren kişi Zeyneb Fevvâz,¹⁰ Abduh ile çağdaştır. Ayrıca Fevvâz, Abduh'un Hanoto'nun iddialarına ve İslâm'a saldırılarına verdiği cevaplara da katılan birisi olarak da tanınmaktadır.¹¹ Her ne kadar Fevvâz ile Abduh'un görüşüğünü söyleyebilecek bir delile ulaşmasak da, ilmî ve ictimâî konularda yeniliklere açık olan, eleştirilere boyun eğip susmayan, topluma yön veren ve bu yolda öncülük eden bu iki ismin çeşitli yollarla bir araya gelip görüştikleri düşünülebilir. Bu durumda Fevvâz'ın Arap yazısına noktalama işaretlerini dâhil etme önerisini, Abduh'a mushaf özelinde yapmış olması imkân dâhilindedir. Bunun esasen oldukça zor(lama) bir ihtimal olduğunun farkındayız. Ancak neticede imkânsız da değildir. Ancak Fevvâz'ın bu önerisini kaleme aldığı Mısır'da faaliyet gösteren *el-Fetâ* dergisindeki makalesine Abduh'un ya da Reşîd Rızâ'nın mutali olmaları, bu ihtimalden daha kuvvetli bir seçenektir. Tarihi gerçeklik bu şekilde cereyan ettiyse mushafa noktalama işaretlerini koyma fikrini Abduh'un ya da Reşîd Rızâ'nın yahut her ikisinin beraber düşündüğünü söyleyebiliriz. Öte yandan Reşîd Rızâ'nın, hocasının tefsir dersi notlarını *el-Menâr*'da yayımladığını biliyoruz. O, notları yayımladan önce hocasına da sunar, onay alarak yayımlardı.¹² *el-Menâr*'daki tefsir notlarından derlenerek basılan *Tefsîru'l-Menâr*'da da ayetler bu işaretlerle yazıldığına göre, bu fikrin her iki kişiye de ait olabileceğini söyleyebiliriz.

1912'de Ahmet Zeki'nin yayımladığı eserle resmi olarak Arap yazısına noktalama işaretlerinin ilave edilmesine kadar bireysel kitap, dergi ve makalelerinde bu işaretleri kullanan kişiler bulunmaktaydı.¹³ *el-Menâr* dergisindeki yazılarda da, en azından ulaşabildiğimiz ikinci baskısına göre, Reşîd

¹⁰ Zeyneb Fevvâz, *er-Resâ'ilü'z-Zeynebîyye* (Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2014), 73-74.

¹¹ Hâs, "Râidât mine'l-Cenûb: Zeyneb Fevvâz el-Âlemiyye", *Janoubia* (Erişim 19 Mayıs 2020).

¹² Özerverli, "Reşîd Rızâ", 35/14.

¹³ Fevvâz, *er-Resâ'il*, 74.

Rızâ bu işaretleri kullananlar arasında görülmektedir. Hatta Ahmet Zeki de Arap yazısına bu işaretleri katma projesini istişare ettiği kişiler arasında Reşîd Rızâ'nın da ismini zikretmiştir.¹⁴ Bu da onun Arap yazısında mahir ve önemli bir isim olduğunu ortaya koymaktadır. O halde bu işaretleri mushafta da kullanma fikrinde, yenilikçi kimliğinden aldığı cesaretle, o dönemde Arap yazısında ortaya çıkan yeni girişim ve gelişmelerin de etkili olduğu düşünülebilir.

2. *Tefsîru'l-Menâf*'da Noktalama İşaretleri

Reşîd Rızâ, ne tefsirinin mukaddimesinde ne de daha evvel zikri geçen mushafta noktalama işaretlerinin yazımı hakkındaki soruya verdiği cevapta, hangi noktalama işaretlerini mushafta kullandığına dair bir açıklama yapmamıştır. Acaba yaşadığı dönemdeki bütün noktalama işaretlerini kullanmış mıdır? Noktalama işaretlerini kullanmada hangi kuralları benimsemiştir? Bu işaretleri ayetlerde kullandığı yerler, bugünün noktalama işaretlerini kullanma kuralları açısından nasıl değerlendirilebilir? Araştırmamızın bu başlığı altına bu ve benzeri sorulara Reşîd Rızâ'nın tefsirinden seçilen örneklerle cevap verilmeye çalışılacaktır.

Örneklere başlamadan hemen önce, Reşîd Rızâ'nın tefsirini yazdığı dönemde, Arap yazısında kullanılan noktalama işaretlerine değinmek yerinde olacaktır.

Reşîd Rızâ tefsirini yazmaya 1318/1900 yılında başlamıştır. O tarihte resmi olarak Arap yazısında herhangi bir noktalama işareti bulunmamaktadır. Ancak tefsirin 1934'te ilk tam baskısının yayımlandığı düşünülünce, bu süreçte 1912'den itibaren resmîyet kazanan noktalama işaretlerini hatırlamak gerekecektir. Mısır Maarif Bakanlığı'nın talebi ile resmi hüviyet kazanan dönemin noktalama işaretleri şunlardır:¹⁵

Tablo 1: 1912'de Tedâvüle Giren Noktalama İşaretleri

Sıra	Adı	İşareti
1.	الشولة	،
2.	الشولة المنقوطة	؛
3.	النقطة	.

¹⁴ Ahmed Zeki, *et-Terkim ve 'alâmâtuhû fî'l-lügati'l-arabiyyeti* (Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2013), 39.

¹⁵ Zeki, *et-Terkim*, 7-32.

4.	علامة الاستفهام	؟ ¹⁶
5.	علامة الإنفعال	!
6.	النقطتان	:
7.	نقط الحذف والإضمار	...
8.	الشرطة	-
9.	علامتا التضييب/التنصيص	« »
10.	القوسان أو القوسان الهالبيان	()

Yaptığımız incelemeler neticesinde Reşîd Rızâ'nın tabloda bulunan noktalama işaretlerinin hepsini kullanmadığı görülmüştür. Onun kullandığı işaretler virgül, noktalı virgül, nokta, iki nokta, soru işareti, ünlem işareti, tek ve çift şarta, hilal parantez, çiçekli parantez, dipnot işareti ve çiçek olmak üzere toplam 11 tanedir. Bunlardan ilk sekizi yukarıdaki listede yer alan işaretlerdendir. Listedeki alıntı işaretlerinden tensîs ile üç noktayı ise kullanmamıştır. Bunları kullanma keyfiyetine ilerde örnekleriyle değinilecektir.

3. Reşîd Rızâ'nın Ayetlerde Noktalama İşaretlerini Kullanması

3.1. Niceliksel Tespitler: Noktalama İşaretleri ve Oranlar

Reşîd Rızâ noktalama işaretlerini bazen ayetlerin başında, bazen ortasında ve bazen de sonunda kullanmıştır. Ayet numaralarını hilal parantez içerisine yazmıştır. Ancak bu numaralar da alışageldiğimiz üzere ayetlerin sonunda değil başında yazılmıştır.¹⁷ Ayetlerin arasında bazı yerlerde konuya göre başlıklar koymuştur.¹⁸ Reşîd Rızâ'nın, tefsirinde ayetleri yazarken noktalama işaretlerini kullanmasına karşın, secâvendleri hiçbir yerde kullanmaması ise dikkat çekicidir. Anlaşılan o ki noktalama işaretlerini secâvendlerin¹⁹ karşılıkları ya da onların yerine koyulması gereken işaretler olarak kabul etmiştir. Ancak onun bu düşüncesine tam olarak katılmamaktayız. Örneğin vakf-ı muânakayı

¹⁶ Bu işaret o dönemde böyle yazılmaktaydı. Sonradan ؟ şeklinde yazılmaya başlandı. Bk: Zeki, *et-Terkim*, 18.

¹⁷ Âl-i İmrân 1 ilâ 9. âyetler ve A'râf 167 ilâ 177. ayetler hariç. Bk: Rızâ, *Tefsîri'l-Menâr*, 3/154; 9/380-405.

¹⁸ Nûh'un (as) Kıssası gibi. Bk: Rızâ, *Tefsîri'l-Menâr*, 12/59. Hûd'un (as) Kıssası gibi. Bk: Rızâ, *Tefsîri'l-Menâr*, 12/114.

¹⁹ Secâvendlerin türleri ve işlevleri hakkında geniş bilgi için bk: Muhammed Tayfûr es-Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 1/62, 3/821, 830-831; Koyuncu, *Vakf İbtidâ'nın Rolü*, 38-40, 144-150.

karşılayabilecek bir noktalama işaretinin olmadığını düşünüyoruz. Çünkü vakf-ı muânaka,²⁰ okuyucuya ayetin muhtemel anlamlarından tercih ettiği birine göre durak yapabilme imkanı sunmaktadır. Başka bir ifadeyle bu durak işareti, okuyucunun tefsîr tercihine göre duruşun da tercih edilebilmesini sağlar. Ancak modern Arap dilinde buna benzer bir özelliğe sahip noktalama işareti bulunmamaktadır.

Bu arada bir hususu belirtmek isteriz ki Reşîd Rızâ mushaftaki ayet sayısı ile ilgili farklı iki mushafı kaynak olarak kullanmıştır. Bu mushaflar Âsitâne mushafı ve Flügel'in ayet numaralarına göre düzenlenen Almanya'daki matbu mushaftır.²¹ Ayet numaralarını yazarken bu mushaflardaki farklılıkları göstermeye çalışmıştır. Örneğin Nisâ' Sûresi 24. ayet (٢٨:٢٣) şeklinde numaralandırılmıştır.²² Biz çalışmamızda onun ayetleri grup halinde yazarken kullandığı ve pek çok hata içeren rakamları, karışıklıkları gidermek ve hataları sürdürmemek adına kullanmamayı tercih ettik. Bunun yerine bugün elimizde bulunan ve Kûfî ekolüne göre 6236 ayet olarak düzenlenen mushaflardaki ayet numaralarını kullandık. İleride gelecek olan 'şu ayetlerde şu işaretler bulunmaktadır' şeklindeki ifadelerimizde belirttiğimiz rakamlardan kasıt bu rakamlardır.

Şimdi Reşîd Rızâ'nın tefsirini yaptığı ilk on iki sûrede kaç adet ve kaç çeşit noktalama işaretini, hangi ayetlerde kullandığını tespit edebildiğimiz kadarıyla dile getirmeye çalışalım. Bu tespiti yapabilmek için tefsirini baştan sona gözden geçirip, ayetleri tek tek analiz ettiğimizi belirtmeliyiz. Analiz edilen bu ayetler, Reşîd Rızâ'nın tefsir metninden hemen önce grup grup yazdığı ayetlerdir. Yoksa tefsir metninin içerisinde parça parça yazılan ayetler değildir. Parça parça yazılan ayetlerde ise zaman zaman, grup halinde yazılan ayetlerdekinden farklı işaretler kullanılabilmiştir.

Fatiha Sûresi'nde²³ 7. ayetin sonunda 1 nokta ve 7. ayetin ortasında 1 çiçek olmak üzere sadece 2 işaret kullanılmıştır. Sûrede besmele 1. ayet olarak kabul edilmiştir.

²⁰ Sembolü (ث ث) olan bu işaret, birbirine yakın iki kelime üzerine konur. Bu işaretlerin ilkinde durulursa ikincisinde durulmaması gerekir. Bunun tersi de geçerlidir. Çünkü her iki okuyuşa göre anlam farkı meydana gelir. Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî İbn'l-Cezerî, *en-Neyr fi'l-Kirâati'l-'Aşr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010), 181.

²¹ Bunu ifade için kullandığı ibare şöyledir: “ وقد اعتمدنا بعد الآيات على المصحف المطبوع بالأستانة و المصحف المطبوع بألمانيا و فرقا بينهما بنقطتين هكذا : ”
Bk: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 5/1, 8/1.

²² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 5/2.

²³ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 1/32-104.

Bakara Sûresi'nde²⁴ 7 çeşit işaret kullanılmıştır. Bu işaretler 189 virgöl, 3 noktalı virgöl, 53 nokta, 20 soru işareti, 11 iki nokta, 1 dipnot ve 24 çiçek olmak üzere toplam 299 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: Ayet ortasında toplam 187 adet virgöl kullanılmıştır. Bu ayetler şunlardır: 7, 14, 17, 19, 20, 25, 26 (3 tane), 30, 41, 85 (2 tane), 89, 93 (2 tane), 96, 102 (4 tane), 111, 113, 118, 124, 137, 138, 143 (2 tane), 144 (3 tane), 145 (3 tane), 146, 150 (2 tane), 154, 157, 158, 160, 164, 165, 170, 171, 173, 177, 178 (4 tane), 181, 184 (3 tane), 185 (3 tane), 186, 187 (7 tane), 189, 191 (2 tane), 196 (4 tane), 213 (2 tane), 219 (3 tane), 220 (4 tane), 221 (6 tane), 222 (2 tane), 223 (2 tane), 228 (4 tane), 229 (3 tane), 230, 231 (5 tane), 232, 233 (5 tane), 234 (2 tane), 235 (3 tane), 236 (2 tane), 237 (3 tane), 246 (3 tane), 247 (2 tane), 248, 249 (5 tane), 251, 253 (5 tane), 254, 255 (3 tane), 256, 258 (2 tane), 259 (3 tane), 260, 261, 262, 264, 267 (2 tane), 268, 269, 271, 272 (2 tane), 273 (3 tane), 275 (4 tane), 276 (2 tane), 279, 282 (13 tane), 283 (2 tane), 285 (4 tane).
- Noktalı virgöl: 3 ayetin ortasında kullanılmıştır: 148, 184, 203.
- Nokta: 24 ayetin sonunda kullanılmıştır: 3, 4, 10, 18, 24, 30, 34, 39, 59, 62, 71, 74, 78, 79, 82, 86, 96, 100, 108, 117, 129, 141, 260, 264. 29 ayetin ortasında kullanılmıştır: 10, 20 (2 tane), 61 (2 tane), 71, 73, 74, 87, 91, 93, 111, 113, 118, 124, 139, 140, 143, 167, 213, 218, 249, 251, 255, 258 (2 tane), 282 (2 tane), 283.
- Soru işareti: 20 ayetin ortasında kullanılmıştır. Ayet sonlarında bulunmamaktadır: 13, 26, 30, 61, 67, 68, 69, 85, 91, 108, 133, 138, 140 (2 tane), 142, 215,²⁵ 246, 247, 259, 266.
- İki nokta: 11 ayetin ortasında kullanılmıştır: 14, 30, 57, 60, 127, 216 (2 tane), 218 (2 tane), 258 (2 tane).
- Dipnot rakamı: 258.
- Çiçek: 22 ayetin sonunda kullanılmıştır: 23, 216, 217, 222, 229, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 266, 267, 269, 270, 271, 274, 281, 283, 284, 286. 3 ayetin ise ortasında kullanılmıştır: 257, 277.

Sûreyle ilgili zikretmemiz gereken birkaç husus daha vardır. Sûrenin 49. ayeti ayet grupları arasında bulunmamaktadır. Ancak tefsir metni içerisinde ayet tefsir edilmiştir. Anlaşılan ayet metni sehven ayrı bir şekilde yazılmamıştır. Ayet numaralarında yer yer hatalar yapılmış, fark edilince düzeltilmiştir. Örneğin 227 rakamı hiç yazılmamış, 227. ayet 228 diye numaralandırılmış, 228. ayet ise

²⁴ 1-141. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 1/105-496; 142-252. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 2/2-498; 253-286. **ayetler:** Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/2-152.

²⁵ Bu surede bütün ayetlerde bu işaret ? şeklinde iken bu ayette ¢ şeklinde yazılmıştır.

yine 228 diye numaralandırılmıştır. Ayrıca bazı ayetlerde birden fazla noktalama işaretinin birlikte kullanıldığı da olmuştur. Örneğin 91. ayetin sonunda hem nokta hem soru işareti bulunmaktadır.

Âl-i İmrân Sûresi'nde²⁶ 10 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 90 virgöl, 2 noktalı virgöl, 17 nokta, 20 soru işareti, 3 ünlem, 6 iki nokta, 3 şarta (1 çift, 2 tek), 2 çiçekli parantez, 3 dipnot ve 37 çiçek olmak üzere toplam 183 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: 89 ayetin ortasında kullanılmıştır: 3, 7 (3 tane), 19 (2 tane), 20, 26, 29 (2 tane), 30 (2 tane), 35, 36 (2 tane), 37 (2 tane), 41 (2 tane), 47, 49 (3 tane), 55 (2 tane), 56, 64, 66, 75 (2 tane), 78 (2 tane), 79, 81 (2 tane), 83, 84 (2 tane), 86, 91, 92, 93, 97 (2 tane), 101, 103 (2 tane), 110 (2 tane), 112 (2 tane), 113, 116, 118 (2 tane), 130, 135, 140 (2 tane), 143, 154 (4 tane), 155, 156, 160 (2 tane), 161, 165, 167 (2 tane), 169, 172, 176, 179 (2 tane), 180 (2 tane), 181, 183, 185, 187, 188, 192, 193, 195, 198, 199. 1 ayetin ise sonunda kullanılmıştır: 48.

- Noktalı virgöl: 2 ayetin ortasında kullanılmıştır: 15, 18.

- Nokta: 6 ayetin ortasında kullanılmıştır: 118, 119, 145, 155, 156, 188. 11 ayetinse sonunda kullanılmıştır: 13, 14, 30, 77, 78, 103, 109, 117, 136, 141, 148.

- Soru İşareti: 17 ayetin ortasında kullanılmıştır: 15, 20, 37, 40, 52, 73 (3 tane), 74, 81, 99, 135, 144, 145 (2 tane), 154, 165. 3 ayetinse sonunda kullanılmıştır: 70, 98, 183.²⁷

- Ünlem: 3 ayette kullanılmıştır; 40 (2 tane), 168.

- İki nokta: 6 ayetin ortasında kullanılmıştır: 103, 106, 147, 156, 168, 191.

- Şarta: Çift olarak 36. ayette,²⁸ tek olarak 97 ve 168. ayetlerde kullanılmıştır.

- Çiçekli Parantez: 14. ayetin başı ve sonunda kullanılmıştır.

- Dipnot: 112'de (ı) nolu dipnot;²⁹ 132 ve 196'nın başındaysa çiçek dipnot (*) kullanılmıştır.³⁰

- Çiçek: 37 ayetin sonunda kullanılmıştır: 17, 20, 22, 25, 26, 27, 32, 37, 41, 43, 51, 58, 63, 68, 74, 83, 89, 91, 92, 97, 99, 107, 120, 129, 151, 155, 158, 160, 164, 168, 175, 179, 184, 186, 189, 195, 200.

²⁶ 1-92. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/153-376; 93-200. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/2-319.

²⁷ Soru işareti 20, 37, 40, 52, 99, 98 ve 183. ayetlerde soru işareti ? şeklinde, diğerlerinde ise ؟ şeklinde yazılmıştır.

²⁸ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/287.

²⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/57.

³⁰ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/121, 311.

- 1-9. ayetlerin ayet numaraları sondadır. 10. ayetle ayet numaraları başa alınmış, 10. ayete 9 numarası verilmiştir. 14 rakamı ise hiç yazılmamıştır.
- 40. ayette soru işareti ile ünlemler yanyana !!? şeklinde;³¹ 103. ayette virgül ile iki nokta birlikte :‘ şeklinde;³² 168. ayette ise şarta ile iki nokta yanyana :- şeklinde yazılmıştır.³³

Nisâ’ Sûresi’nde³⁴ 7 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 181 virgül, 19 nokta, 3 soru işareti, 3 iki nokta, 1 şarta, 2 dipnot ve 7 çiçek olmak üzere toplam 216 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgül: Ortada (180 tane); 1, 2 (2 tane), 3, 5, 6 (4 tane), 11, 12 (3 tane), 15, 16 (2 tane), 18, 19, 23 (2 tane), 24 (5 tane), 26 (4 tane), 29, 32 (3 tane), 33, 34 (4 tane), 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43 (2 tane), 45, 46 (2 tane), 47, 55, 56, 57 (2 tane), 58 (2 tane), 59 (2 tane), 60, 64, 65, 66, 74, 75, 76 (2 tane), 77 (4 tane), 78 (4 tane), 79, 80, 81 (2 tane), 82, 83 (2 tane), 84 (2 tane), 85 (2 tane), 86, 87, 88 (2 tane), 89 (3 tane), 90 (2 tane), 91 (2 tane), 92 (3 tane), 93, 95 (3 tane), 96, 97, 100 (2 tane), 101, 102 (5 tane), 103 (2 tane), 104 (2 tane), 105, 107, 108, 109, 113 (3 tane), 116, 118, 119, 122, 123, 127 (2 tane), 128, 129 (2 tane), 131 (2 tane), 132, 133, 134, 135 (3 tane), 139, 140 (2 tane), 141 (3 tane), 142, 144, 148, 151, 152, 153 (3 tane), 155, 157 (3 tane), 160, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 170 (2 tane), 171 (3 tane), 173 (2 tane), 176 (5 tane). Sonda (1 tane); 44.
- Nokta: Ortada (15 tane); 1, 12, 20, 77, 92 (2 tane), 94 (2 tane), 119, 123, 136, 141, 153, 171, 172. Sonda (4 tane); 162, 166, 170, 176.
- Soru İşareti: 3 ayetin ortasında kullanılmıştır:³⁵ 97 (2 tane), 147.
- İki nokta: 3 ayetin ortasında kullanılmıştır: 33, 176 (2 tane).
- Şarta: 162.³⁶
- Dipnot: 148’de ayetin başında (ı) numaralı dipnot;³⁷ 163’te ise çiçekli dipnot (*) kullanılmıştır.³⁸
- Çiçek: Sonda (7 tane); 1, 4, 6, 12, 14, 18, 99.

³¹ Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 3/295.

³² Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 4/17.

³³ Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 4/224.

³⁴ 1- 23. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 4/320-481; 24-147. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 5/2-476; 148-176. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 6/2-115.

³⁵ ? şeklinde.

³⁶ Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 6/59.

³⁷ Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 6/2.

³⁸ Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 6/66.

- 44 ile 45. ayetler virgülle ayrılarak tek rakamla bir ayet gibi yazılmıştır.
- 33. ayette virgülle iki nokta birlikte :۶ şeklinde yazılmıştır.³⁹
- 12. ayetin sonunda kelime hatası yapılmış, حليم yerine حكيم yazılmıştır.⁴⁰
- 158. ayet 157. ayetle birleştirilip tek ayet olarak yazılmıştır.⁴¹
- Mushafta 176 ayet olan sûre, 174 ayet şeklinde düzenlenmiştir. Ancak 176 ayetin de tefsiri yapılmıştır.

Maide Sûresi'nde⁴² 8 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 132 virgül, 44 nokta, 16 soru işareti, 2 ünlem, 18 iki nokta, 6 şarta (2 tek 4 çift), 2 dipnot ve 1 çiçek olmak üzere toplam 221 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgül: Ortada (132 tane); 1, 2 (2 tane), 3 (3 tane), 4 (2 tane), 5 (4 tane), 7 (2 tane), 8 (3 tane), 11 (2 tane), 12 (3 tane), 13 (6 tane), 14 (2 tane), 16, 17, 18, 19, 21, 22 (2 tane), 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31 (2 tane), 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41 (6 tane), 42 (4 tane), 44, 46, 47, 48 (5 tane), 49 (2 tane), 52, 54, 57, 58, 59, 64 (2 tane), 66, 67 (2 tane), 68 (2 tane), 70, 71, 72 (2 tane), 75 (2 tane), 76, 79, 80, 81, 82, 89 (4 tane), 91, 92, 93, 95 (4 tane), 96, 97, 99, 101, 103, 107 (2 tane), 108, 109, 110 (5 tane), 113, 116 (3 tane), 117 (3 tane), 118, 119 (3 tane), 120.
- Nokta: Ortada (37 tane); 2 (3 tane), 3 (3 tane), 5, 6 (2 tane), 17, 18, 19 (2 tane), 27, 32, 33, 40, 44, 45, 51 (2 tane), 52, 54, 62, 64 (3 tane), 66, 73 (2 tane), 78, 80, 83, 94, 95, 96, 97, 104. Sonda (7 tane); 2, 19, 50, 53, 88, 96, 100.
- Soru İşareti: Ortada (12 tane), 4, 17, 18, 31, 43, 50 53, 60, 63, 109, 112, 116. Sonda (4 tane); 59, 75, 91,⁴³ 104.
- Ünlem: 31,⁴⁴ 116.⁴⁵
- İki nokta: Ortada (18 tane); 18 (2 tane),⁴⁶ 19, 22, 23, 24, 27 (2 tane), 31, 41, 53, 60, 61, 64, 82, 106, 107, 117.

³⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 5/63.

⁴⁰ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/402.

⁴¹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/11.

⁴² 1-81. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/116-492; 82-120. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/2-283.

⁴³ Soru işareti 50, 60, 63, 116, 75 ve 91. ayetlerde ؟ şeklinde, diğerlerinde ؟ şeklinde yazılmıştır.

⁴⁴ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/339. ياويلتى!

⁴⁵ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/260.

⁴⁶ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/306.

• Şarta: Tek çizgi halinde 45⁴⁷ ve 84'te; çift çizgi halindeyse 61, 71 ve 106'da (2 tane) kullanılmıştır.

- Dipnot: 12 ve 18.
- Çiçek: 120. ayetin sonunda kullanılmıştır.

Enam Sûresi'nde⁴⁸ 8 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 110 virgöl, 1 noktalı virgöl, 35 nokta, 28 soru işareti, 7 iki nokta, 2 şarta (çift), 1 hilal parantez ve 1 dipnot olmak üzere toplam 185 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

• Virgöl: Ortada; 1, 2 (2 tane), 6, 8, 10, 12 (2 tane), 14, 16, ,17, 19 (3 tane), 25, 28 (2 tane), 30, 31, 32 (2 tane), 33, 34 (2 tane), 35, 36, 37, 39, 43, 44, 48, 50 (2 tane), 52, 57 (2 tane), 59 (2 tane), 60, 61, 62, 65, 68, 70 (3 tane), 71, 72, 73 (3 tane), 81, 83 (2 tane), 84 (3 tane), 88, 90, 91 (2 tane), 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104 (2 tane), 107, 108, 109, 111, 112, 116, 117, 119 (2 tane), 120, 121, 123, 124 (2 tane), 125 (2 tane), 127, 128 (2 tane), 130, 141 (2 tane), 144, 145, 148 (2 tane), 151 (4 tane), 152 (4 tane), 153, 159, 164, 165.

• Noktalı Virgöl: 151. ayetin ortasında kullanılmıştır.

• Nokta: Ortada (12 tane); 12, 71, 77, 78, 79, 95, 100, 128, 136, 146, 150, 158, sonda (23); 24, 26, 28, 35, 37, 39, 45, 55, 58, 62, 64, 67, 70, 73, 79, 83, 90, 92, 94, 99, 103, 107, 110.

• Soru İşareti: Ortada (22 tane); 12, 19 (2 tane), 21, 30, 46, 53, 74,⁴⁹ 91,⁵⁰ 93, 101, 114, 122, 143 (2 tane), 144 (4 tane), 148, 158, 164. Sonda (6 tane); 22, 32, 40, 47, 53, 109.⁵¹

- İki nokta: Ortada (7 tane); 14, 22, 23, 63, 71, 93, 151.
- Şarta: 99 ve 145.⁵²
- Hilal Parantez: 160.
- Dipnot: 76.
- 161. ayeti دينا den itibaren ikiye bölerek iki ayet yapmış, böylece sûre 166 ayetle bitmiştir.

⁴⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/397.

⁴⁸ 1-110. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/283-672; 111-165. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 8/2-294.

⁴⁹ 12, 19, 21, 30, 46, 53, 74, 93, 101. ayetlerde işaret ؟ şeklinde yazılmıştır.

⁵⁰ 91, 114, 122, 143, 144, 148, 158, 164. ayetlerde işaret ? şeklinde yazılmıştır.

⁵¹ 22, 32, 40, 47, 53, 109. ayetlerde işaret ؟ şeklinde yazılmıştır.

⁵² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/629.

A'râf Sûresi'nde⁵³ 8 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 61 virgöl, 6 noktalı virgöl, 26 nokta, 29 soru işareti, 1 ünlem, 10 iki nokta, 1 şarta (tek) ve 1 çiçek olmak üzere toplam 136 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: Ortada (61 tane); 3, 26, 35, 38, 43 (2 tane), 46 (2 tane), 54, 69, 71, 88, 89 (2 tane), 92, 102, 126, 128, 131, 134, 138 (2 tane), 143 (2 tane), 145, 150 (3 tane), 151, 158, 160 (3 tane), 163, 164, 167 (2 tane), 168 (2 tane), 169 (3 tane), 173, 176, 178, 179 (4 tane), 187 (2 tane).
- Noktalı Virgöl: Ortada (6 tane); 186, 187 (2 tane), 188 (2 tane), 193.
- Nokta: Ortada (24 tane); 27 (2 tane), 28, 30, 32, 37, 38, 43, 56, 57, 58, 86, 89, 126, 129, 142, 143 (2 tane), 146, 148, 150, 156, 179, 187. Sonda; 158, 160.
- Soru İşareti: Ortada (23 tane); 32, 37, 44, 49, 53 (2 tane), 69, 70, 71, 75, 99, 123, 127, 148, 150, 155, 172, 185, 187, 195 (4 tane). Sonda (6 tane); 28, 98, 100, 110, 147, 185.⁵⁴
- Ünlem: 203'te ortada kullanılmıştır.
- İki Nokta: Orta (10 tane); 38, 49, 53, 73, 75, 88, 149, 150, 172, 187.
- Şarta: 42'de tek çizgi halinde ortada kullanılmıştır.
- Çiçek: 180'nin sonunda kullanılmıştır.
- 49 ve 187'de soru işareti ile iki nokta yan yana yazılmıştır.
- İlk iki ayetin rakamları ayetlerin başında değil, sonunda yazılmıştır.
- 167-177. ayetlerde ayet numaraları sonda yazılmıştır.

Enfâl Sûresi'nde⁵⁵ 5 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 17 virgöl, 11 nokta, 1 soru işareti, 1 iki nokta ve 1 hilal parantez olmak üzere toplam 31 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: Ortada (14 tane); 7, 10, 17 (2 tane), 19 (2 tane), 30, 31, 36, 42, 43, 65, 66, 75. Sonda (3 tane); 60, 61, 62.
- Nokta: Ortada (4 tane); 12, 72 (2 tane), 75. Sonda (7 tane); 44, 46, 54, 63, 66, 71, 75.
- Soru İşareti: 1. ayetin ortasında kullanılmıştır.
- İki Nokta: 70. ayetin ortasında kullanılmıştır.

⁵³ 1-87. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 8/294-536; 88-206. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/2-580.

⁵⁴ 98, 100, 110, 147, 148, 150, 155, 172, 185 ve 187. ayetlerde işaret ؟ şeklinde, diğerlerinde ise ? şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵ 1-40. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/581-668; 41-75. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 10/2-173.

Tevbe Sûresi'nde⁵⁶ 5 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 48 virgöl, 18 nokta, 9 soru işareti, 4 iki nokta ve 1 çiçek olmak üzere toplam 76 adettir. Ayrıca sûre başında besmele yazılmamıştır. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: Ortada; 3, 5, 6, 11, 18, 24, 36 (4 tane), 37, 40, 71, 72, 81, 83, 91, 93, 94 (3 tane), 95 (2 tane), 97, 98, 99 (3 tane), 101, 102, 105, 107 (2 tane), 108, 111 (3 tane), 114 (2 tane), 115, 117, 118 (2 tane), 120 (2 tane), 122, 124, 127.
- Nokta: Ortada (17 tane); 3, 4, 34, 98, sonda; 4, 6, 8, 10, 12, 15, 18, 22, 27, 28, 29, 41, 60, 89,
- Soru İşareti: Ortada (8 tane); 7, 19, 38 (2 tane),⁵⁷ 109, 111, 124, 127. Sonda (1 tane); 104.⁵⁸
- İki Nokta: Ortada (4 tane); 35, 71, 96, 127.
- Çiçek: 120. ayetin sonunda kullanılmıştır.

Yûnus Sûresi'nde⁵⁹ 5 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 62 virgöl, 5 nokta, 13 soru işareti, 2 iki nokta ve 1 çiçek olmak üzere toplam 83 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgöl: Ortada; 1, 2, 3 (2 tane), 5, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 19, 21, 28 (2 tane), 29, 31 (3 tane),⁶⁰ 32, 34, 35, 36 (2 tane), 39, 40, 59, 61, 64 (2 tane), 65 (2 tane), 66 (2 tane), 67, 68 (3 tane), 71, 72, 73, 74, 81 (2 tane), 83, 88 (3 tane), 90, 92, 93, 94, 98, 99, 101, 102, 103, 107 (3 tane), 108, 109.
- Nokta: Ortada; 4, 12, 26, 27, 61.
- Soru İşareti: Ortada (10 tane); 31, 32, 34, 35 (3 tane), 51, 53, 60, 77. Sonda (3 tane); 3, 35, 78.
- İki nokta: 10 ve 51'de ortada kullanılmıştır.
- 51'de soru işaret ile iki nokta yanyana yazılmıştır.
- Çiçek: 31'in sonunda kullanılmıştır.

⁵⁶ 1- 93. ayetler: 10/174-683; 94-129. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 11/2-140.

⁵⁷ 7, 19 ve 38 deki ayetlerde soru işaretleri ? bu şekilde yazılmıştır.

⁵⁸ Burada soru işareti ? şeklinde yazılmıştır.

⁵⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 11/143-511.

⁶⁰ Ayette 3 soru peşpeşe gelmiş, 1 ve 2. sorudan sonra virgöl, 3. yani son sorudan sonra soru işareti konmuş.

Hûd Sûresi'nde⁶¹ 3 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 44 virgül, 14 soru işareti ve 6 iki nokta olmak üzere toplam 64 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

- Virgül: 1, 2, 3 (2 tane), 5, 7, 10, 11, 14, 17 (2 tane), 27 (3 tane), 29 (2 tane), 31 (3 tane), 34, 35, 38, 40, 41, 42, 43 (2 tane), 48, 66, 68, 69 (2 tane), 70, 76, 78 (2 tane), 81, 88, 95, 102, 103, 114, 119, 123.
- Soru İşareti: Sonda; 14, 24, 28, 30, 73, 87; ayet ortası, 8, 12, 17, 24, 63, 72, 73, 87.
- İki Nokta: Ortada; 20 (2 tane), 25, 60, 73, 119.

Sûreyle ilgili zikretmemiz gereken birkaç husus vardır. Sûrenin 46. ayetindeki cümlelerin hepsi Hz. Nûh'a (as) aittir ve ara cümle yoktur. Reşîd Rızâ da bu durumun farkında olarak herhangi bir işaret kullanmamıştır.

Sûrede, Yûsuf sûresi hariç diğer sûrelerde olmayan bir özellik vardır. Reşîd Rızâ sûrenin ayet gruplarını başlıklarla ayırmıştır. Bu ayet grupları için kullanılan başlıklar şunlardır:

- Bismillâh (1-5)
- Mushaflarda 12. Cüzün Başı (6)
- Nûh'un (as) Kıssası (25-49)
- Hûd'un (as) Kıssası (50-60)
- Salih'in (as) Kıssası (61-68)
- İbrahim (as) Meleklerle (as) Beraber (69-76)
- Lût'un (as) Kıssası ve Kavminin Helaki (77-83)
- Şuayb'in (as) Kavmi ile Kıssası (84-95)
- Musa ve Firavn'dan Ayetler ile Peygamberlerin Kıssalarının Kapanışı (96-100)
- Zâlim Milletlerin Helakındaki Tam İbret (100-102)
- Ahiret Azabı ile Bu Kıssalardaki Genel İbret (103-123)

Yûsuf Sûresi'nde⁶² 3 çeşit işaret kullanılmıştır. Bunlar 27 virgül, 1 iki nokta ve 2 soru işareti, olmak üzere toplam 30 adettir. Sûrede kullanılan işaretler ve işaretlerin buldukları ayetler şunlardır:

⁶¹ 1-123. ayetler: Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 12/2-250.

⁶² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 12/251-324.

- Virgül: ortada: 1, 5, 6, 8, 18, 21, 23 (3 tane), 24, 25, 26, 31, 32, 33, 36 (2 tane), 37, 38, 40 (2 tane), 41 (2 tane), 43, 46, 50, 51.
- Soru İşaret: ayet ortası, 50, 51.
- İki nokta: ayet ortası, 23.

Sûreyle ilgili zikretmemiz gereken birkaç husus vardır. Sûrede 10. ayet, ayet grubu içerisinde yazılmamış, ancak tefsir metni içerisinde parça parça yazılmış ve tefsir edilmiştir.

Sûrede, Hûd sûresinde olduğu gibi ayet gruplarına başlıklar verilmiştir. Bu başlıklar şunlardır:

- Bismillah (1-20)
- Yûsuf'un (as) Aziz'in Karısı ile Hadisesi (21-52).

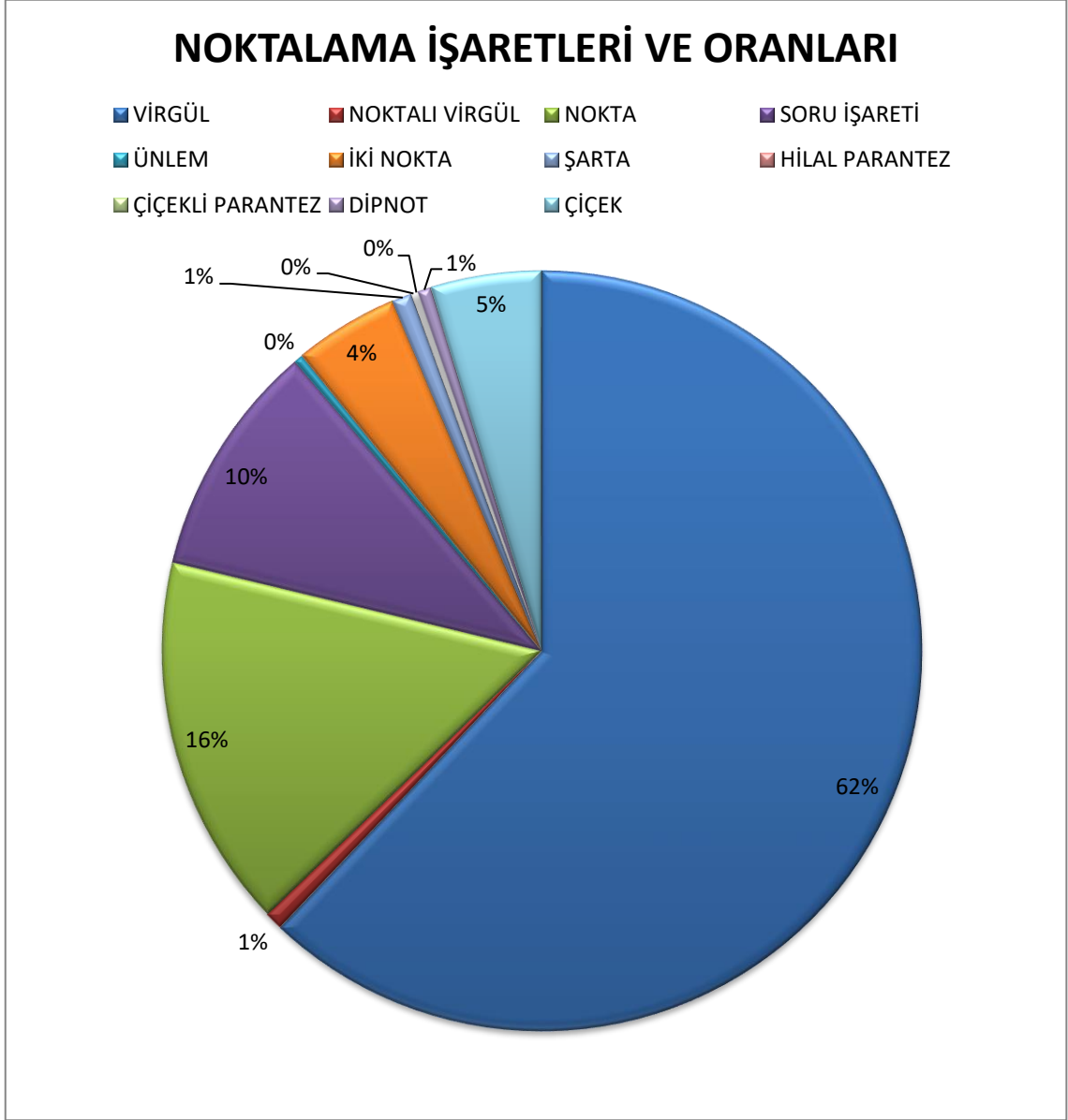
Bu teknik ve detay bilgilerden sonra Reşîd Rızâ'nın hangi noktalama işaretini hangi sûrede kullan(ma)dığını, göstermek adına, ilgili veriyi bir tablo ile sunmak istiyoruz.

Tablo 2: Sûrelerin İçerdikleri Noktalama İşaretleri

	Fâtîha	Bakara	Âl-i İmrân	Nisâ'	Mâide	Enâm	Arâf	Enfâl	Tevbe	Yûnus	Hûd	Yûsuf
Virgül	-	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Noktalı Virgül	-	√	√	-	-	√	√	-	-	-	-	-
Nokta	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-	-
Soru İşareti	-	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Ünlem	-	-	√	-	√	-	√	-	-	-	-	-
İki Nokta	-	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Şarta	-	-	√	√	√	√	√	-	-	-	-	-
H. Parantez	-	-	-	-	-	√	-	√	-	-	-	-
Ç. Parantez	-	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dipnot	-	√	√	√	√	√	-	-	-	-	-	-
Çiçek	√	√	√	√	√	-	√	-	√	√	-	-

Özetle Reşîd Rızâ tefsirinde ayetleri yazarken toplamda 11 çeşit noktalama işareti kullanılmıştır. Bunlar 961 virgül, 12 noktalı virgül, 246 nokta, 155 soru işareti, 6 ünlem, 69 iki nokta, 13 şarta, 73 çiçek, 9 dipnot, 2 hilal parantez ve 2 çiçek parantez olmak üzere toplam 1548 adettir. Reşîd Rızâ'nın en çok kullandığı noktalama işareti virgüldür. Buna karşın en az kullandığı işaret ise parantezlerdir.⁶³

Şekil 1: *Tefsîru'l-Menâr*'da Ayetlerin Yazımındaki Noktalama İşaretlerinin Kullanım Oranları

⁶³ Ayet rakamları yazılırken kullanılan hilal parantezler ile yine ayet rakamları yazılırken kaynak mushaflardaki rakam farklılığından ötürü iki rakamı ayırmak için kullanılan iki nokta, nokta ya da çiçekler ihmal edilmiştir. Zira hedef ayet metinlerindeki işaretlerin tespitidir. Şayet bunlar da göz önünde bulundurulursa o zaman en az kullanılan işaret ünlem işareti olacaktır.

3.2. Niteliksel Tespitler: Noktalama İşaretlerinin Anlama Etkisi

Bu başlıkta karşılaştırma yapmak için Medine-i Münevvere'deki Kur'ân matbaası tarafından basılan mushaf⁶⁴ ve Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan mushaf⁶⁵ kullanılacaktır. İlkine kısaca Medine mushafı, diğerine ise Diyanet mushafı denilecektir.

3.2.1. Virgöl

Reşîd Rızâ tefsirindeki ayet gruplarını yazarken toplam 961 adet virgöl kullanmıştır. Bunları büyük oranda ayetlerin ortalarında, bazısını mukattaa harflerinden sonra (eğer bir ayet değilse, yani ayet devam ediyorsa) ve imâleden⁶⁶ sonra kullanmıştır. Aşağıdaki örnekler Onun virgöl kullanış amaçlarına dair fikir verecektir.

Reşîd Rızâ'nın en çok virgülü bir arada kullandığı ayet Bakara sûresi 282. ayettir. Tek başına 1 sayfa uzunluğunda olması hasebiyle bu kadar virgüle ihtiyaç duyulduğunu düşündüğümüz bu ayette toplam 13 adet virgöl kullanılmıştır. Ayet incelendiğinde birbiriyle aynı nitelikte emir ifadesi içeren ve aynı muhataba yöneltilen cümlelerin virgöl marifetiyle birbirine bağlandığı ya da birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Ayetin aşağıda verilen kısmında da bu durum açıkça gözlemlenebilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ، وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ،

وَلْيُمْلِلِ الَّذِينَ عَلَيْهِ الْحَقُّ، وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا⁶⁷

Reşîd Rızâ'nın bu kullanımı Arapça'da virgölün kullanım amacıyla uyusmaktadır.⁶⁸ Ancak kendisinin virgöl kullanımında zaman zaman eksiklikler de görülmektedir. Örneğin yukarıdaki ayet kesitinde فَاكْتُبُوهُ ibaresinden sonra da virgöl kullanılması gerektiği kanaatindeyiz. Zira bu cümle de ardından gelen cümlelerle aynı nitelikte olup aynı muhataba yönelik bir emir içermektedir. Hatta ayetteki bu gibi cümlelerin ilkidir. Öte yandan Diyanet mushafında Reşîd Rızâ'nın virgöl kullandığı yerlerin sadece ikincisinde ج varken, diğerlerinde herhangi bir secâvend bulunmamaktadır. Medine

⁶⁴ *Kur'ân-ı Kerîm* (Medine: Mücemme'ü el-Melik Fehd li Tîbâ'atî'l-Mushafî'ş-Şerîf Baskısı, 1434).

⁶⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 10. Baskı, 2006).

⁶⁶ Bir kırâat terimi olan imâle; fetha harekeyi esreye, 'elif' harfini ise 'yâ' harfine meylettirerek okumaya denir. Detaylı bilgi için bk: Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrib Usûlü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2018), 164.

⁶⁷ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 3/117.

⁶⁸ Muhammed Sâlih eş-Şintî, *Fennü't-tabrîrî'l-ʿarabî: davâbtubû ve enmâtubû* (Hâ'il: Dâru'l-Endelüs, 1422/2001), 139-140; ʿÂdil Sâlim, "Alâmâtü't-Terkîm fi'l-Kitâbeti'l-ʿArabiyyeti ve Mevâdi'ü İsti'mâlihâ" *Dîvanalarab* (Erişim 4 Mayıs 2020).

mushafında ise ilgili yerlerde ve فَاكْتُبُوهُ ibaresinden sonra da ج vardır. Ancak الْحَقُّ ibaresinden sonraki virgül için herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu durum virgül ile ج secâvendinin aynı amaçla kullanıldığını, ancak kişilerin kanaatlerine göre bu işaretlerin kullanım yerlerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir. Reşîd Rızâ'nın virgülü kullandığı diğer yerlerin büyük kısmı da bu örnekteki amaca yöneliktir.

Reşîd Rızâ, virgülü mukatta harflerinden sonra da kullanmıştır. Tefsirinde yer alan 12 sûreden Bakara, Âl-i İmrân, A'râf, Yûnus, Hûd ve Yûsuf sûrelerinin başında mukatta harfî bulunmektedir. Bunların ilk üçündeki mukatta harfleri müstakil birer ayettir ve Reşîd Rızâ da bunlara ayet numarası vermiş, peşlerinde virgül ya da başka bir noktalama işareti kullanmamıştır.⁶⁹ Son üçünde ise mukatta harfleri müstakil birer ayet olmayıp ilk ayetin başıdır. Bunlardan sonra ise virgül kullanmıştır.⁷⁰ Dolayısıyla Reşîd Rızâ'nın buradaki prensibini 'Eğer mukatta harfleri müstakil birer ayetse numaralandırılır, değilse ardında virgül kullanılır.' şeklinde ifade edebiliriz. Öte yandan Diyanet mushafında Yûnus, Hûd ve Yûsuf sûrelerindeki mukatta harflerinden sonra ف işaretleri varken Medine mushafında ise ج secâvendi bulunmaktadır. ج ve ف benzer nitelikte durak işaretleri olduğuna göre,⁷¹ Reşîd Rızâ'nın genellikle ج secâvendi yerine virgül kullandığını söyleyebiliriz.

3.2.2. Noktalı Virgül

Reşîd Rızâ tefsirindeki ayet gruplarını yazarken toplam 12 adet noktalı virgül kullanmıştır. Bunların 3'ü Bakara'da, 2'si Âl-i İmrân'da, 1'i En'âm'da, 6'sı da Arâf'tadır.

Bu işaret Bakara 148. ayette *أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعاً ؛ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* şeklinde yer almaktadır.⁷² Medine mushafında burada ج varken, Diyanet mushafında ise ط vardır. Ayetin anlamı "(Ey Müminler!) Her nerede olursanız olun, Allah sizi (hesap görmek için) bir araya toplayacak olandır; Allah her şeye gücü yetendir." şeklindedir. Görüldüğü üzere burada iki ayrı anlamlı/müfid cümle vardır ve bu iki cümle Allah'ın iki özelliğini zikretmektedir. Aralarında ise sebep-sonuç ilişkisi vardır. İkinci

⁶⁹ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 1/122; 3/154; 8/296.

⁷⁰ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 11/143; 12/3, 251.

⁷¹ ف işaretleri durmanın geçmekten evlâ olduğunu belirtir. Bk: Koyuncu, *Vakf İbtidâ'nın Rolü*, 38-40. ج işareti ise durmanın veya geçmenin caiz olduğunu gösterir. Secâvendî, bu işaretin olduğu kimi yerlerde geçmenin, kimi yerlerde ise durmanın evlâ olduğunu belirtmiş ve bunu örneklerle açıklamıştır. Bk: Secâvendî, *İlelî'l-Vukûf*, 3/821, 830-831.

⁷² Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 2/21.

cümle birincisinin sebebidir. Böyle bir yer, Arapça açısından noktalı virgül kullanımına uygundur.⁷³ Şu halde burada iki mushafta kullanılan secâvendlerden ج işareti diğerinden daha isabetli görünmektedir. Zira cümleler arası bağdan ötürü mutlak anlamda durmak gerekmez.

Noktalı virgül, sûrenin 184. ayetinde ؛ أياما معدودات ؛⁷⁴ 203. ayetinde ise فمن تعجل في يومين ؛ ومن تأخر فلا إثم عليه ؛ ومن تأخر فلا إثم عليه لمن اتقى şeklinde⁷⁵ kaydedilmiştir. Bunların ilkinde zikredilen günlerle ilgili açıklamalar yapıldığı için bu işaret kullanılmıştır. Diğerinde ise bir durum karşısında, kişiye ait muhtemel tavırlar zikredilmiştir ki bu iki cümle sıralı cümleler olup birlikte bir anlam kümesi oluşturmaktadır. Bu nedenle her ikisinde de noktalı virgül kullanılabilir.⁷⁶ Medine mushafında her iki ayetteki أياما معدودات sonra ج varken Diyanet mushafında ط vardır. Kanaatimizce ج işareti anlam irtibatından ötürü daha uygundur. İkinci ayetteki ilk فلا إثم عليه ibaresinden sonra ise Medine mushafında herhangi bir işaret yokken Diyanet mushafında ج vardır. Kanaatimizce ج işaretinin konulması keyfiyet itibarıyla daha uygundur..

Noktalı virgölün aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki cümle arasında kullanıldığı diğer yerler; Âl-i İmrân Sûresi 15. ayet⁷⁷ ve A'râf 193. ayet;⁷⁸ sıralı iki cümlenin birlikte bir anlam kümesi oluşturduğu diğer yerler ise Âl-i İmrân Sûresi 18. ayet,⁷⁹ En'âm 151. ayet⁸⁰ ve A'râf 188. ayet;⁸¹ kendinden önceki cümle/ibare ile ilgili açıklamaların yapıldığı diğer yerler ise; A'râf Sûresi 186. ayet⁸² ve 187. ayettir.⁸³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla cümleler arası bu üç ilişkinin bulunduğu yerlerde Reşid Rızâ noktalı virgül kullanmıştır. Bunun gibi bu işaretin kullanılabileceği başka ayetler de olmasına rağmen onun sadece zikri geçen 12 yerde bu işareti kullanması ise düşündürücüdür. Öte yandan bu işaretin, okuyucunun doğru anlamı daha kolay yakalayabilmesine katkı sunduğunu söyleyebiliriz. Zira metni isabetli bölümlene, doğru anlamı yakalayabilmede oldukça etkilidir.

⁷³ Şintî, *Fennü't-tabrîr*, 139-140; Sâlim, “Alâmâtü't-Terkîm fi'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâdi'ü İsti'mâlihâ”.

⁷⁴ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 2/143.

⁷⁵ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 2/235.

⁷⁶ Şintî, *Fennü't-tabrîrî'l-'arabî*, 139-140.

⁷⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/247.

⁷⁸ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/516.

⁷⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/254.

⁸⁰ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 8/183.

⁸¹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/507.

⁸² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/449.

⁸³ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 9/461.

3.2.3. Nokta

Reşîd Rızâ 246 yerde nokta kullanmıştır. Bunlardan bazısı ayet ortasında iken bazısı ayet sonundadır. Her iki durumda da anlamlı bir cümlenin sona erdiğini işaret etmektedir. Bu açıdan onun noktayı kullanım biçimi, Arapça'da noktanın kullanım hedeflerine uygundur.⁸⁴

Reşîd Rızâ'nın bir ayette en fazla 4 nokta kullanıldığı tespit edilmiştir. Mâide Sûresi 2. ayet bunlardan biridir. İlgili ayet şu şekilde yazılmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهُدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا، وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا. وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا. وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى، وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ. إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ.

Görüldüğü üzere ayette ortada 3 ve sonda 1 nokta olmak üzere toplam 4 nokta bulunmaktadır. Burada nokta, tek başına bir anlam ifade eden her cümlenin akabinde kullanılmıştır ki bu durum noktanın günümüz Arapça'sındaki kullanımına da uygundur.⁸⁵ Öte yandan Diyanet mushafında bu noktaların yerine sırasıyla ط، م، ط secâvendleri kullanılmıştır. Bunların kullanılış amacı da cümlenin bittiğini göstermek maksadı olduğu için Reşîd Rızâ'nın buralarda nokta kullanım amacı Diyanet mushafıyla örtüşmektedir. Medine mushafında ise buralarda sırasıyla ج، م، ص işaretleridir. Bunlardan ilki ve üçüncüsü daha çok virgül kullanımına uygun düşmekte iken ikincisi nokta kullanımına uygundur. Bu durumda Reşîd Rızâ'nın tercihi ile bu mushafın tercihi örtüşmemektedir. Kanaatimizce Diyanet mushafı ve Reşîd Rızâ'nın uygulaması anlamsal ve dilbilgisel açıdan daha isabetli görünmektedir.

Son olarak belirtmeliyiz ki Reşîd Rızâ, noktayı günümüz Arap yazısındaki işlevine uygun kullanmış olsa da, ayet yazımında kendi kullanmadığı daha pek çok yerde de nokta kullanılabilir. Zira anlamı tamamlanan, öncesi ve sonrası ile ayrılmaz bir gramatik bağı bulunmayan başka cümleler de bulunmaktadır. Örneğin medenî ayetlerin büyük kısmının sonunda cümle tamamlanmakta ve nokta kullanımını elverişli kılmaktadır.

⁸⁴ Sâlim, “‘Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-‘Arabîyyeti ve Mevâdî'u İsti‘mâlihâ”.

⁸⁵ Sâlim, “‘Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-‘Arabîyyeti ve Mevâdî'u İsti‘mâlihâ”.

3.2.4. Soru İşareti

Reşîd Rızâ 155 yerde soru işareti kullanmıştır. Bu işareti bazı yerlerde dönemin yazım keyfiyetine uygun olarak ؟ şeklinde kullanmışken, bazı yerlerde ise günümüz yazım şekline uygun olarak ؟ şeklinde kullanmıştır.

3.2.5. Ünlem

Reşîd Rızâ toplamda 6 adet ünlem işareti kullanmıştır. Bu işaretlerden 3'ü Âl-i İmrân Sûresi'ndedir.

Sûrenin 40. ayetinde !!؟ عاقراً و امرأتی عاقراً!! şeklinde 2 ünlem işareti yan yana kullanılmıştır. Ayrıca bu işaretler, soru işareti ile birlikte yazılmıştır.⁸⁶ Soru işareti ile ünlemin birlikte kullanımı günümüz Arapça noktalama işaretlerindeki istifhâm-i inkârîyi hatırlatmaktadır. Diğer ünlem işareti ise taaccubu ifade etmektedir. Ayetin anlamı da dikkate alındığında burada esas maksat Hz. Zekeriyâ'nın (as) Allah'a (cc) soru sorması değildir. Allah'ın ona çocuğu olacağına ilişkin haberi vermesi karşısındaki şaşkınlığının ifadesidir. Zira Hz. Zekeriya (as), Allah birşeyi dilediğinde onun olacağına kesin olarak inanmaktadır. Sadece bu işin gerçekleşme keyfiyetini öğrenme iştiağında olduğu söylenebilir. Reşîd Rızâ'nın tefsirindeki açıklamaları da onun bu düşüncüyü benimsediğini, bu cümlenin gerçek soru hüviyetinde olmadığını ortaya koymaktadır.⁸⁷ Bu durumda Reşîd Rızâ'nın soru ve ünlem işaretini birlikte kullanmış olması, istifhâm-i inkârî işaretini kullanmış olması anlamına gelmektedir.

Ahmet Zeki'nin Arapça'ya 1912 yılında dâhil ettiği noktalama işaretlerinde bulunmayan istifhâm-i inkârî işaretinin, Reşîd Rızâ'nın tefsirini, en azından bu ayetin tefsirini yazdığı yıllarda kullanımında olduğunu düşünebiliriz. Bu ayetler ise Abduh'un tefsir ettiği ayetlerdendir. O halde bu ayetler onun vefatı olan 1905'ten önce kaleme alınmış olmalıdır. Bu durumda akla iki ihtimal gelmektedir. Birincisi şudur: 1912'de resmiyet kazanan noktalama işaretleri arasında bu işaretin olmaması ancak 1905'e yakın bir tarihte bu işaretin Reşîd Rızâ tarafından kullanılmış olması tarihî anakronizmdir. 1912'de olmayan bir işaret öncesinde de olmamalıdır. Günümüzde kullanıldığına göre 1912'den sonraki bir tarihte tedavüle girmiş olmalıdır. Ancak bu durum Ahmet Zeki'nin aslında var olan bir işareti resmi olarak Arapça'ya katmayı tercih etmemiş olması ile de açıklanabilir. O halde Reşîd Rızâ resmî noktalama işaretleri dışında da bir noktalama işaretini kullanabilmiştir, belki de yeni bir işaret icat etmiştir denilebilir. İkicisi ise, Reşîd Rızâ'nın tefsirini toplu halde basarken bu

⁸⁶ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/295.

⁸⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/298.

gibi işaretleri ilave etmiş olma ihtimalidir. Zira bu tefsir toplu olarak ilk defa 1934'te ve ikinci olarak 1947'de basılmıştır. Ayetin bulunduğu cilt ise 1948'de basılmıştır.⁸⁸ İlk baskı Reşîd Rızâ tarafından yayımlanmış, diğeri ise ondan çoğaltılmıştır. Dolayısıyla hayatında iken bastığı tefsirinde, yani 1934'te, 1912'den bu tarihe kadar istifhâm-i inkârî işaretinin kullanıma girmiş olması ve Reşîd Rızâ'nın da bunu kullanmaya başlaması muhtemeldir. Öte yandan tespit edebildiğimiz kadarıyla bu işaret sadece burada kullanılmıştır. Kanatimizce ilk ihtimal gerçeğe daha yakın görünmektedir.

Âl-i İmrân Sûresi 168. ayette de ! لو أطاعونا ما قتلوا ! şeklinde bir ünlem işareti kullanılmıştır.⁸⁹ Bu ibare, söyleyenin yaşananlar karşısındaki hayıflanmasını, üzüntüsü hatta kızgınlığını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada ünlem işareti kullanılması yerindedir.

Reşîd Rızâ Mâide Sûresi'nde de 2 ünlem işareti (31 ve 116. ayetlerde) kullanmıştır. 31. ayette ! ياويلي şeklinde kullanılan⁹⁰ işaret, kardeşini öldüren Kâbil'in üzüntü, yerinme ve tasalanma duygularını ifade etmektedir.⁹¹ 116. ayette ise ! قال سبحانك ! şeklindedir.⁹² İbare burada Hz. Peygamber'in (as) Allah'ı O'na yakışmayan herşeyden çokça tenzih ettiğini ifade etmektedir⁹³ ki kanaatimizce işaret de bu duyguyu yansıtmak için kullanılmıştır.

Son olarak Reşîd Rızâ A'râf Sûresi 203. ayette ünlem işaretini kullanmıştır. ! قالوا لولا اجتنبناها ! şeklinde geçen bu işaret, bağlamdan hareketle Hz. Peygamber'e (sav) yöneltilen cümledeki kınayıcı, alaycı üslubu yansıtmaktadır.

Örneklerden hareketle Reşîd Rızâ'nın ünlem işaretini sözü söyleyenin duygu durumunu bildiren cümleler ya da kelimelerden sonra kullandığını söyleyebiliriz. Ancak onun ünlem işaretini sadece bu kadarla sınırlı tutmasını anlayabilmiş değiliz. Zira bu işareti dildeki kullanım amacına uygun olarak kullandığı görülen Reşîd Rızâ'nın, benzer nitelikteki diğeri ayetlerde kullanmaması düşündürücüdür.

⁸⁸ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/1.

⁸⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/224.

⁹⁰ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/339.

⁹¹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/347.

⁹² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/260.

⁹³ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/264-265.

3.2.6. İki Nokta

Reşîd Rızâ tespit edebildiğimiz kadarıyla iki noktayı 69 farklı yerde 2 farklı amaç için kullanmıştır. Bunlardan biri قال ve benzeri (سأل، أخبر، حدث، حكي...) anlam taşıyan kelimelerden sonra mütekellimin sözünü diğerlerinden ayırmak ve vurgulamak için kullanılmış gibi görünmektedir. Diğeri ise kendisinden önce mücmel ya da müphem bırakılan bir ibareyi açıklamak için kullanılmıştır. Reşîd Rızâ'nın iki noktayı kullandığı 69 yerden, işareti kullanma hedeflerini ortaya koyacak birkaç ayet zikretmenin yeterli olacağını düşünüyoruz.

Reşîd Rızâ Âl-i İmrân Sûresi 168. ayeti şu şekilde işaretlendirmiştir:⁹⁴

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا - لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ! قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Buna göre birilerinin sözünü aktarmak için قالوا cümlesinin ardından iki nokta koymuştur. Bu kullanımı işaretin modern günümüzdeki kullanım kurallarına da uygundur. Ancak ayetin devamındaki قل kelimesinden sonra ise aynı işareti kullanmaması düşündürücüdür.

Benzer bir durum Yûsuf Sûresi 23. ayette söz konusudur.⁹⁵ Ayet şu şekilde işaretlenmiştir:

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ : هَيْتَ لَكَ ، قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ ، إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ، إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

Burada da قالta ifadesinden sonra iki nokta koyulmuşken devamında gelen قال kelimesinden sonra ise koyulmamıştır.

Bunlara karşın Mâide Sûresi 18. ayette⁹⁶ ise söz söylemeyi ifade eden bir kelime (قالوا، قل) gibi ya da o kelimeyi içeren ibareden sonra iki nokta kullanılmıştır:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى : نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ . قُلْ : فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ . يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ، وَاللَّهُ

فَلَمَّا كَانَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَا بَيْنَهُمَا وَاللَّهُ الْمَصِيرُ

Aynı şekilde Enfal Sûresi 70. ayette de⁹⁷ iki nokta anlaşılabilir bir şekilde muhataba söylenen cümlenin hemen başında şöyle kullanılmıştır:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَن فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُجِدَّتْ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ

⁹⁴ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/224.

⁹⁵ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 12/275.

⁹⁶ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/306.

⁹⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 10/117.

Reşîd Rızâ'nın iki noktayı mücmel bir ifadenin ardından açıklama maksatlı kullanımına örnek olarak ise Nisâ' Sûresi 33. ayeti⁹⁸ görtrebiliriz.

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ مِمَّا تَرَكَ، : الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

Reşîd Rızâ ayetteki terekenin (mirasçılarn) kimler olduğunu tahsis eden ترك ibaresinden sonraki الوالدان والأقربون kelimelerini vurgulamak için iki nokta kullanmıştır. Tefsirinde de ترك مِمَّا ibaresinin ardından 'onlar şunlardır: ana-baba ve yakın akrabalar' demiştir.⁹⁹ Bu amaçla kullanılan iki noktanın 'yani' anlamına geldiğini de söyleyebiliriz.

Kanaatimizce Reşîd Rızâ, kendi kuralları doğrultusunda, iki noktayı başka yerlerde de kullanabilirdi. Bu nedenle onun iki nokta kullanımında sistematik bir yol izlemediğini söyleyebiliriz. Öte yandan Reşîd Rızâ'nın iki nokta kullandığı çoğu yerde Medine ve Diyanet mushaflarında herhangi bir işaret de kullanılmamıştır. Bazı yerlerde ise (Enfâl Sûresi 70. ayet gibi) Diyanet mushafında لا işareti kullanıldığı görülmüştür.

3.2.7. Şarta

Şarta (-) ayette iki çizgi arasına yazılan cümlenin ara cümle olduğunu gösteren ve anlama doğrudan etki eden bir işarettir. Zira ara cümlenin söyleyeni ile ayetin esas cümlesinin söyleyeni farklıdır. Ya da genelde ayetin ara cümlesi değer ifade ederken diğeri durum ifade eder. Dolayısıyla ara cümlenin doğru belirlenmesi, ayetin doğru anlaşılabilmesi için önemlidir.

Reşîd Rızâ bazen tek bazense çift olmak üzere toplam 13 yerde şarta kullanmıştır. Çift şartayı ilk kullandığı yer Âl-i İmrân Sûresi 36. ayettir. Ayeti şu şekilde yazmıştır:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ، وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ - وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ، وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنكِ وَدُرِّيَّتَهَا مِنْ

السَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Reşîd Rızâ, şarta kullanarak ayetteki ara cümleyi kendi tercihine göre belirlemiş, İmrân ile Allah'ın sözlerini ayırdetmiştir. Onun bu tercihine göre ayetin anlamı şöyledir.

“Onu doğurunca: “Rabbim, bir kız doğurdum!” dedi. -Allah onun ne doğurduğunu ve erkeğin kız gibi olmadığını zaten bilmektedir.- “Ve ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden Senin himâyene havâle ediyorum.” dedi.” Bu anlamda ayetteki ‘Allah onun ne

⁹⁸ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 5/63.

⁹⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 5/64.

doğurduğunu daha iyi bilmektedir. Zaten erkek kız gibi de değildir.’ şeklinde de çevirilebilecek ifade Allah’a ait olmaktadır. Bu durumda Allah’ın ara cümle ile erkeğin kızıdan daha üstün olduğunu belirttiği şekilde, teolojik bir soruna da zemin hazırlayacak bir anlam ortaya çıkmaktadır.

Ayette şarta kullanılması kanaatimizce de doğrudur, ancak şarta içine alınacak cümlelerin Reşîd Rızâ’nın yaptığı gibi olmaması gerektiğini düşünmekteyiz. Kanaatimizce burada sadece ‘ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وُضِعَتْ-’ cümlesi ara cümle olmalıdır. Bu durumda ise ayetin anlamı şöyle olacaktır:

“(İmrân) onu doğurunca: “Ey Rabbim, ben bir kız doğurdum! -zaten Allah onun ne doğurduğunu pek iyi biliyordu-, ama erkek elbette kız gibi değildir. (Yine de) ben onun adını Meryem (adanmış) koydum. Onu da, onun neslinden geleceklere de o kovulmuş şeytanın şerrinden Senin himayene teslim ediyorum .”” Bu tercihte ise Allah ara cümle ile kimin ne doğuracağını zaten bildiğini belirtmektedir. ‘Erkek, elbette kız gibi değildir.’ cümlesi ise İmrân’a ait olup dönemin algısını yansıtmakta, yani durumu ortaya koymaktadır. Ara cümle bu şekilde tercih edilirse Allah’ın erkeği kadından üstün tuttuğu gibi bir tartışmaya mahal verilmemiş olacaktır. Her ne kadar Reşîd Rızâ ayetin tefsirinde bu ibareyi ‘İmrân’ın sahip olmak istediği erkek evlat, İmrân’ın doğurduğu kız gibi değildir, o kız, dilediği erkek evlattan ve diğer çoğu erkek evlattan daha üstündür.’ şeklinde açıklasa da,¹⁰⁰ ayeti onun kullandığı şarta işaretine göre okuyan bir kimsenin zihninde ilk etapta, onun tefsirinde verdiği bu anlam kolay kolay oluşamayacaktır. Ayrıca bu açıklama ile sözün sahibi yine Allah olmaktadır ve ayetin anlam alanı aslında daraltılmakta, dönemin zihin yapısına ve insanların varlığa bakış açısına/değer dünyasına dair bir telmihi ortadan kaldırmaktadır. Hâlbuki وَالَّذِينَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى ibaresinde bulunan bu telmih, bu ibare İmrân’ın sözü olarak okunduğunda ortaya çıkmaktadır. Böylece dönemin ve İmrân’ın sahip olduğu erkek-kadın algısı da anlaşılabilir. Gerçekten de o dönemde İmrân ve diğerleri nezdinde, mabede hizmet etmesi için adanabilenler yalnızca erkekler olduğu için erkek daha kıymetlidir. Ayetin siyakı da dikkate alındığında görülecektir ki zaten İmrân da erkek doğurmayı ve onu mabede adamayı dilemiş, ancak kız olunca ‘Allahım, işte gördün, kız doğurdum, o bir erkek gibi mabede hizmet edemez, ama yine de ben onu Senin için adıyorum, Sen onu koruyup kollayasın.’ diye niyazda bulunmuştur. Allah da onu kabul ettiğini bir sonraki ayette açıkça belirtmiştir. Dolayısıyla Reşîd Rızâ’nın açıklaması, sözün sahibini yani sözün kime ait olduğunu hatalı tespit etmesi neticesinde, durumu kurtarma çabası olarak değerlendirilebilir. Görüldüğü üzere

¹⁰⁰ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 3/289.

ara cümlelerin tespiti, ayetin doğru anlaşılması ve Allah hakkındaki kanaatin yanlış oluşmaması için oldukça önem arz etmektedir.

Reşîd Rızâ'nın ara cümleleri ortaya çıkarmak için kullandığı bu işaret, günümüz Arapça'sındaki şartanın kullanım amacıyla paraleldir.¹⁰¹ Ayrıca dikkat edilmelidir ki bu işaret ayetin muhtemel anlamlarından birini okuyucuya ilzam etmektedir. Kanaatimizce buradaki gibi anlamı derinden etkileyecek, anlamadaki farklılıktan ötürü teolojik problemlere neden olunabilecek yerlerde okuyucuyu bir tercihe yönlendirmek isabetli bir hamle olacaktır. Bu nedenle bu gibi yerlerdeki tercihi ayetin muhtemel anlamlarını 'kısıtlama' şeklinde olumsuz olarak anlamamak gerektiğini düşünmekteyiz.

Reşîd Rızâ'nın çift şartayı kullandığı diğer 7 ayette de¹⁰² işaretin kullanım amacı aynı olup kısaca ara cümleleri esas cümleden ayırmaktır şeklinde söylenebilir.

Reşîd Rızâ'nın tek şartayı kullanımına gelince, bundaki amacı temelde ara cümleyi göstermek iken özel olarak ise işareten önceki ibareyi örneklendiren veya o ibareye dair açıklayıcı bilgiler veren cümleyi belirgin kılmaktır. Bu işareti 5 ayette¹⁰³ kullanmıştır. Örnek olarak Âl-i İmrân sûresi 97. ayeti sunmanın yeterli olacağını düşünüyoruz.

İlgili ayette işaret *منها* *مقام إبراهيم - بينات* şeklinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Reşîd Rızâ burada şartayı anlamında kullanmış, böylece ayetteki apaçık delillerden birinin makâm-ı İbrahim olduğunu yazıya yansıtmaya çalışmıştır. Tefsirdeki açıklamaları da bunu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰⁵

3.2.8. Hilal Parantez

Reşîd Rızâ En'âm Sûresi 160. ayeti hilal parantez içerisinde yazmıştır.¹⁰⁶ Son olarak 59-63. ayetleri tek ayet şeklinde hilal parantez içerisinde yazmıştır.¹⁰⁷ Ayet numaralarını da bu parantezlerin içerisinde ve ilk kelimeye bitişik yazmıştır.

¹⁰¹ Zeki, *et-Terkim*, 21-22; Şintî, *Fennü't-tabrîr*, 141; Sâlim, “‘Alâmâtü't-Terkim fi'l-Kitâbeti'l-‘Arabîyeti ve Mevâdî‘u İsti‘mâlihâ”.

¹⁰² Nisâ' 4/162, Mâide 5/61, 71, 106 (2 tane), En'âm 99, 145.

¹⁰³ Âl-i İmrân 3/97, 168, Mâide 5/45, 84, A'râf 7/42.

¹⁰⁴ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/2.

¹⁰⁵ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/8.

¹⁰⁶ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 8/232.

¹⁰⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 10/68.

3.2.9. Çiçekli Parantez

Reşîd Rızâ sadece Âl-i İmrân Sûresi 14. ayeti çiçekli parantez içerisinde yazmış, böylece iki çiçekli parantez kullanmıştır. Ayet numarasını da bu parantezin içerisinde ve ilk kelimeye bitişik yazmıştır.¹⁰⁸

3.2.10. Dipnot

Reşîd Rızâ ayetleri yazarken 9 dipnot işareti kullanmıştır. Bu işaret Medine ve Diyanet mushaflarında hiçbir yerde yoktur. Reşîd Rızâ bu işareti ayetlerin numaraları, kelimelerin ve hemzelerin yazımına dair bazı bilgileri vermek için kullanmıştır. Ayrıca dipnotları sayfa altında yazmıştır. Bu 9 işaretin 6'sı çiçek şeklinde iken geri kalanı \ rakamı şeklindedir.

Bakara Sûresi 258. ayetteki *قال: أنا أحى و أميت* و *الذي يحيى (١) ويميت*. ibaresi bu şekilde yazılmıştır. (١) numarası ile verilen dipnotta *يحيى* ve *أحي* kelimelerinin İmam Mushaf'ta bu şekilde bir *ي* ile yazıldığı, fakat kendisinin uzatmayı göstermek adına kelimenin yanına bir *ي* daha koyduğu belirtilmiştir. Ancak ibarede görüldüğü üzere kendisi sadece *أحي* kelimesini belirttiği şekilde yazmış, *يحيى* kelimesini ise uzatma *ي*'si koymadan yazmıştır.¹⁰⁹

Âl-i İmrân 112. ayette *وباؤ* şeklinde \ numarası ile bir dipnot koyulmuştur. Burada *وباؤ* kelimesinin İmam Mushaf'ta da *و* harfinden sonra *ا* koyulmadan bu şekilde resmedildiği bilgisi verilmiştir.¹¹⁰

Sûrenin 132. ayetinin başında *واطيعوا الله* (١) şeklinde hilal parantez içerisinde çiçek dipnot kullanılmıştır. Burada ayetin Flügel'in Almanya'da bastırıldığı mushafta müstakil bir ayet olarak yazılmadığı bilgisi verilmiştir.¹¹¹

Sûrenin 96. ayetinin başında yine parantez içerisinde çiçek dipnot kullanılmıştır. Yaklaşık 1 sayfa süren bu dipnotta, Flügel mushafındaki ayet numaraları ile ilgili bir düzeltme not edilmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/237.

¹⁰⁹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/45.

¹¹⁰ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/57.

¹¹¹ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/121.

¹¹² Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4/311-313.

Nisâ' Sûresi'nde 2 adet dipnot işareti bulunmaktadır. 148. ayetin baş tarafında (١) şeklinde bir dipnot işareti vardır. Bu dipnotta ayetlerin rakamlarına dair bir bilgi yer almaktadır. Buna göre Reşîd Rızâ normalde ayet numaralarını, kullandığı iki mushafa (Âsitâne ve Flügel) göre yazmaktayken, burada her iki mushafın da ayet numaraları birbirini tuttuğu için tek rakam yazmakla yetindiğini belirtmiştir. Yani (١٥٨ : ١٥٨) yazmak yerine (١٥٨) şeklinde yazmakla yetindiğini zikretmiştir.¹¹³ Sûre-nin 163. ayetinde ise hilal parantez içerisinde çiçek dipnot kullanılmıştır. İşaret ayet numarasının dipnotu olup (١٦١) şeklinde yazılmıştır. Ayet nosu Medine ve diyanet mushafları ile örtüşmemektedir. Bu dipnotta 160 rakamının Âsitâne mushafında eksik olduğu, yerine 161 yazıldığı ve böylece Flügel mushafıyla uyduğu yazılıdır.¹¹⁴

Reşîd Rızâ, Mâide Sûresi'nde iki dipnot işareti kullanmıştır. 12. ayetin hemen başında (١٣) (١٥) şeklinde bir dipnot koymuş ve burada ayet numarasına dair değerlendirmeler yapmıştır.¹¹⁵

Sûrenin 18. ayetinde (١٨) (١٩) şeklinde bir çiçek dipnot koyan Reşîd Rızâ, burada أبناء الله وأحبائهم ve أحباؤه kelimelerindeki hemzenin yazılışına dair çapıtlı mushaflardaki farklılıklara değinmiştir. Buna göre bu kelimeler أبناء الله ve أحباؤه şeklinde de yazılmıştır.¹¹⁶

Reşîd Rızâ En'am Sûresi 76. ayette de رأى كوكبا (٧٦) (٧٧) şeklinde bir dipnot işareti kullanmıştır. Burada İmam Mushaf'ta kelimedeki hemzenin yazılışı ile ilgili açıklamalara değinmiş ve رأى kelimesinin İmâm Mushaf'ta رأى ve رأى şekillerinde yazıldığını kaydedilmiştir.¹¹⁷

3.2.11. Çiçek

Bu işaret Medine mushafında da mevcuttur. Metin içi bölümlenmeye delalet eder. Cüz, hizb, ensâf ve rub'ların başladığını gösterir. Reşîd Rızâ da bu işareti aynı amaçla kullanmış olabilir. Ancak işaret, ayetler arası belli bir rakamsal örüntüyü ortaya koyacak şekilde kullanılmamıştır. Bu nedenle farklı bir amacı var gibi görünmektedir. Ayrıca bölümlenme hedefi olsa dahi onun sistemi Medine mushafındaki bölümlenme sistemiyle de mutabık değildir. Öte yandan Medine mushafında bu işaret

¹¹³ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/2.

¹¹⁴ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/66.

¹¹⁵ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/279.

¹¹⁶ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 6/306.

¹¹⁷ Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 7/533.

sadece ayetlerin başında yer alırken, Reşîd Rızâ'nın yazısında ayet ortalarında da bulunabilmektedir. Kullandığı 73 çiçeğin 70'i ayet sonunda, 3'ü ayet ortasında yer almaktadır.

Fâtihâ Sûresi'nde صراط الذين أنعمت عليهم ibaresinin ardından çiçek işareti kullanılmıştır. Medine mushafında burada herhangi bir işaret yokken Diyanet mushafında burada لا durak işareti vardır.

Bakara Sûresi'nde çiçek işareti 2 ayetin (257 ve 277) ortasında kullanılmıştır. 257. ayette إلى النور ibaresinden sonra bulunur.¹¹⁸ Medine mushafında burada صلى işareti varken Diyanet mushafında ط işareti vardır. 258. ayette ise واتوا الزكوة ibaresinden sonra kullanılmıştır.¹¹⁹ Diğer iki mushafta ise burada herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Ayet ortalarında kullanılan çiçekler, diğer mushaflarda kullanılan işaretlerle kıyas edildiğinde Reşîd Rızâ'nın bu işareti hangi amaçla kullandığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Zira Fâtihâ'da durmamayı gerektiren bir işaretin karşılığı olarak kullanılmışken, Bakara'da durmayı gerektiren bir işaretin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu durumda Reşîd Rızâ'nın ayet ortasında kullandığı çiçeklerin metindeki işlevine dair herhangi bir çıkarımda bulunamadığımızı belirtmeliyiz.

Ayet sonlarındaki kullanımına gelince, burada da durum az öncekinden farklı değildir. Bazı ayetlerde (253. ayet gibi) Medine mushafı ile örtüşmekte iken çoğu ayette Medine mushafında herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Hatta 253, 254, 255, 256, 257, 258 ve 259. ayetlerin hepsinde çiçek kullanılmıştır.¹²⁰ Bu durum Reşîd Rızâ'nın çiçeği metni bölümlenmekten ziyade, süs maksatlı kullanmayı tercih ettiğini düşündürmektedir.

Sonuç

Araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar şunlardır:

1. Tespit edilebildiği kadarıyla Kur'ân ayetlerini günümüz Arap yazısındaki noktalama işaretleri ile yazan ilk kişi Reşîd Rızâ'dır. O bu ameliyeyi tefsirinde ayetleri grup halinde yazarken yapmıştır. Ancak her ne kadar gerekli olduğunu düşünse de bir mushafı baştan sona noktalama işaretleri ile yazarak yayımlamış değildir.

2. Reşîd Rızâ, Kur'ân ayetlerini noktalama işaretleri ile yazma fikrini, Kur'ân'ın edâsını yani kıraatini ve tîlâvetini ilk şekliyle korumak gibi dînî bir gerekliliğe dayandırmıştır. Bu gerekçesine

¹¹⁸ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 3/35.

¹¹⁹ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 3/93.

¹²⁰ Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 3/2-43.

göre o, her ne kadar tefsirinde açıkça belirtmemiş olsa da, secâvendlerin bu amacı yerine getirmede yeterli olmadığı görüşünde olmalıdır. Yoksa secâvendleri tamamen kaldırmak yerine, bir kısmını ya da hepsini koruyarak, noktalama işaretlerini onlara ilaveten koymayı tercih edebilirdi.

3. Onu bu düşünceye götüren hârici ve dâhili âmiller vardır. Dâhili âmiller, kendi kişiliği ve birikimi ile ilgilidir. Islahatçı kimliği, yayıncılığı ve Doğu ile Batı arasında her alanda kıyas yapma eğilimi bunların en önemlileridir. Hârici âmiller ise, ona bu fikri vermiş olabilecek kişi ve durumlarıdır. Buna göre yaşadığı dönemde Arap yazısında ortaya çıkan yeni gelişme ve girişimler ve buna öncülük eden Zeyneb Fevâz, Ahmet Zeki Paşa gibi kişiler bu amillerdendir. Ayrıca Hocası Abduduh'un da bu noktada etkili olduğu düşünülmüştür.

4. Reşîd Rızâ toplamda 1548 adet olmak üzere 11 farklı noktalama işareti kullanmıştır. Bunlar 961 virgöl, 12 noktalı virgöl, 246 nokta, 155 soru işareti, 6 ünlem, 69 iki nokta, 13 şarta, 73 çiçek, 9 dipnot, 2 hilal parantez ve 2 çiçek parantez olmak üzere toplam 1548 adettir. Reşîd Rızâ'nın en çok kullandığı noktalama işareti virgüldür. Buna karşın en az kullandığı işaret ise parantezlerdir.

5. Noktalama işaretlerini muhtemel ki secâvendlerin karşılığı ya da onların yerine koyulması gereken işaretler olarak düşündüğü için ayet yazımlarında secâvendleri kullanmamıştır.

6. Onun noktalama işaretlerini kullanım yöntemi ve amacının, modern Arap yazısındaki noktalama işaretlerinin kullanış yöntemi ve hedefleriyle örtüştüğü görülmüştür. Ayrıca kullandığı işaretlerin, günümüz okuyucusunun metni doğru anlamasına katkı sağladığı görülmüştür. Ancak isabetli kullanımlarının yanında, noktalama işareti kullanımına elverişli diğer pek çok yerde/ayette ise bu işaretleri kullanmadığı tespit edilmiştir.

8. Sonuç olarak Reşîd Rızâ'nın tarihte ilk defa noktalama işaretlerini ayet yazımında kullanması bilimsel açıdan bir özgünlük olarak nitelenebilir. Onun bu girişimi, bir heyet tarafından eksikleri tamamlanarak ve hataları giderilerek Kur'ân ayetlerinin tamamına uygulanabilir. Böylece noktalama işaretleri ile yazılmış bir mushaf elde edilebilir. Ancak bu çalışmadan evvel, bu şekilde elde edilecek noktalama işaretleri ile yazılmış bir mushafın meydana getirebileceği olumlu ya da olumsuz etkiler üzerinde düşünülmelidir. Zira nasıl ki secâvendler icthâdî ve eleştiriye açıksa aynı şekilde Reşîd Rızâ'nın da noktalama işaretlerine ilişkin tasarrufu eleştiriye açıktır.

Kaynakça

Agerzâm, Abdullah. *el-Fikrî'l-makâsîdî fî Tefsîri'l-Menâr*. Miknâs: Câmiatü Mulây İsmâil, Doktora Tezi, 2009.

Altıntaş Yılmaz, Melek. *Menâr Tefsiri'nde Fert-Devlet İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Arıcı, Niyazi. *Menâr Tefsiri'nde Mûcizelerle İlgili Farklı Yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Bayer, Ahmet. *Reşîd Rızâ'nın el-Menâr Adlı Tefsirinde Hıristiyanlığa Yaklaşım*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Dâliye, Hıdır İsmâil. *el-İslâbu'l-ictimâ'î fî Tefsîri'l-Menâr*. Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1988.

Dâvûd, Fevziye Cemîl Abdülkerîm. *el-Babsü'd-delâlî 'inde Muhammed Reşîd Rızâ fî Tefsîri'l-Menâr li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mefrak: Câmiatü Âli'l-Beyt, 2001.

Fevvâz, Zeyneb. *er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 1. Basım, 2014.

Güneş, Abdalbaki. *Kur'ân'da Akıl ve Aklî Tefsir Hareketi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Hâs. Râidât mine'l-cenûb: Zeyneb Fevvâz el-Âlemiyye. *Janoubia*.
<https://janoubia.com/2015/05/11/%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D8%AF%D8%A7%D8%AA-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%86%D9%88%D8%A8-%D8%B2%D9%8A%D9%86%D8%A8-%D9%81%D9%88%D9%91%D8%A7%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D8%A7/> Erişim: 19 Mayıs 2020.

İbn'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşki. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Asr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.

Kur'ân-ı Kerîm. Medine: Mücemme'u el-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîf Baskısı, 1434.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 10. Baskı, 2006.

- Koyuncu, Recep. *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü* (İbnü'l-Enbârî, ed-Dâni ve es-Secâvendî Örneği). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Tefsîrü'l-Menâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özervarlı, M. Sait. "Reşîd Rızâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/14-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Rantîsî, Mâcid Subhî. *Eserü'l-itticâbi'l-aklî es-selbî fî Tefsîri'l-Menâr*. Gazze: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Rıza, Muhammed Reşîd. *Mecelletü'l-Menâr*. 1-37, 1315/1898-1354/1935. Islamport. Erişim: 19 Mayıs 2020. <http://islamport.com/k/mjl/5991/1.htm> ; <http://islamport.com/k/mjl/5991/4353.htm>
- Rıza, Muhammed Reşîd. *Tefsîrü'l-Menâr*. 12 cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1366/1947.
- Sâlim, 'Âdil. "Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-'Arabîyyeti ve Mevâdi'u İsti'mâlihâ". *Divanalarab*. Erişim 4 Mayıs 2020. <http://www.divanalarab.com/%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%82%D9%8A%D9%85-%D9%81%D9%8A>
- Secâvendî, Muhammed Tayfûr. *İlelü'l-Vukûf*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1-3, 2006.
- Şintî, Muhammed Sâlih. *Fennü't-tabrîrî'l-'arabî : davâbtubû ve enmâtubû*. Hâ'il: Dâru'l-Endelüs, 5. Basım, 1422/2001.
- Yavuzoğlu, Emel. *Tefsîrü'l-Menâr I. ve II. Ciltlerin Fibrîstî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Zağlûl, Muhammed Ali. *el-İtticâbü'l-akdî fî Tefsîri'l-Menâr*. Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1986.
- Zağlûl, Muhammed Ali. *el-İtticâbü'l-fukhî fî Tefsîri'l-Menâr*. Ümmüdürman: Câmiatü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1996.
- Zeki, Ahmed. *et-Terkîm ve 'alâmâtubû fî'l-lügati'l-'arabîyyeti*. Kâhire: Müessesetü Hindâvân. 1998.